

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий інститут філології
кафедра історії української літератури, теорії літератури і літературної творчості

**ЧИТАННЯ ЯК КУЛЬТУРНА ПРАКТИКА СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ
(НА ПРИКЛАДІ МІСТА БОРИСПІЛЬ)**

Кваліфікаційна робота
освітнього ступеня «магістр»
студентки II курсу магістратури
освітньої програми
*«Літературно-мистецька аналітика та
західноєвропейська мова»*
спеціальність 035 Філологія
Анастасія Романівна БОРОВИК
Науковий керівник:
к. філол. н., доц. Галина УСАТЕНКО

«Допущено до захисту»
Протокол засідання
кафедри історії української літератури,
теорії літератури і літературної творчості
протокол №10 від «16» квітня 2024 року
завідувач кафедри _____ (підпис)
д.філол.н., проф. Оксана СЛІПУШКО

КИЇВ
2024

АНОТАЦІЯ

Дослідження присвячено осмисленню читання як свідомої культурної практики у контексті періоду повномасштабного вторгнення. Враховуючи інформаційне перенавантаження та нестабільну політичну ситуацію, актуальність роботи полягає у загальнонаціональному інтересі до читання як важливого чинника комунікації. Об'єктом дослідження було обрано читання як культурну практику в Україні в умовах повномасштабного вторгнення. Предметом – практику читання українських книг на прикладі міста Бориспіль, Київської області. Основною метою є аналіз трансформації свідомої практики читання у контексті активної державної політики. Для досягнення мети були поставлені такі завдання: розкрити історичний еккурс читання як культурної практики; осмислити роль української друкованої книги та дослідити постать її читача, проаналізувати роль державних установ та книгарень у промоції читання; провести інтерв'ю з стейкхолдерами та створити літературно-мистецький проєкт «Бориспіль читає».

Застосування історико-літературного методу та методологій рецептивної естетики, феноменології, нового історизму дозволило виявити специфіку становлення читання як культурної практики в Україні, її трансформацію у контексті історичних, культурних та політичних подій. Встановлено, що державні установи та приватні книгарні відіграють важливу роль в актуалізації читання як культурної практики, особливо в часи війни. Новизна та практичне значення мого дослідження полягає в тому, що у співпраці з Українським інститутом книги у місті Бориспіль Київської області було вперше проведене дослідження читання як культурної практики. Результати можуть бути використані представниками Українського інституту книги при аналізі переваг та складнощів реалізації Стратегії розвитку читання «Читання як життєва стратегія».

Ключові слова: читання як культурна практика, промоція читання, Стратегія розвитку читання, Бориспіль читає.

ANNOTATION

The study is devoted to understanding reading as a conscious cultural practice in the context of a period of full-scale invasion. Given the information overload and the unstable political situation, the relevance of the work lies in the nationwide interest in reading as an important factor in communication. The object of the study is reading as a cultural practice in Ukraine under the conditions of a full-scale invasion. The subject is the practice of reading Ukrainian books on the example of the city of Boryspil, Kyiv region. The main goal is to analyze the transformation of conscious reading practice in the context of active state policy. To achieve the goal, the following tasks were set: to reveal the historical excursion of reading as a cultural practice; to understand the role of the Ukrainian printed book and to investigate the character of its reader, to analyze the role of state institutions and bookstores in the promotion of reading; conduct interviews with stakeholders and create a literary and artistic project “Boryspil reads”.

The application of the historical-literary method and the methodologies of receptive aesthetics, phenomenology, and new historicism made it possible to reveal the specifics of the formation of reading as a cultural practice in Ukraine, its transformation in the context of historical, cultural, and political events. It has been established that public institutions and private bookstores play an important role in actualizing reading as a cultural practice, especially in times of war. The novelty and practical significance of my research lies in the fact that in cooperation with the Ukrainian Book Institute in the city of Boryspil, Kyiv region, a study of reading as a cultural practice was conducted for the first time. The results can be used by representatives of the Ukrainian Institute of the Book when analyzing the advantages and difficulties of implementing the Reading Development Strategy “Reading as a life strategy”.

Keywords: reading as a cultural practice, promotion of reading, Reading Development Strategy, Boryspil reads.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЧИТАННЯ ЯК КУЛЬТУРНА ПРАКТИКА	10
1.1. Поняття читання як теоретична проблема.....	10
1.2. Історія української друкованої книги і практика читання.....	15
1.3. Книги та ідеологія.....	19
1.4. Комунікативний акт: автор, книга, читач.....	24
1.5. Дослідження читача української книги.....	27
1.6. Роль державних установ та книгарень у промоції читання.....	32
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	36
РОЗДІЛ 2. КНИГА У ПРОСТОРІ МІСТА БОРИСПІЛЬ: БІБЛІОТЕКИ ТА ШКОЛИ	37
2.1. Сучасні дослідження читання української книги.....	37
2.2. Співпраця з Українським інститутом книги.....	39
2.3. Поповнення книжкових фондів міської та шкільних бібліотек міста Бориспіль.....	40
2.4. Промоція читання у Публічній та шкільних бібліотеках міста Бориспіль...44	
2.5. Анкетування учнів старших класів Бориспільського академічного ліцею та Бориспільського ліцею «Основа».....	46
2.6. Складнощі та переваги у втіленні Стратегії розвитку читання на прикладі міста Бориспіль.....	48
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	51
РОЗДІЛ 3. «БОРИСПІЛЬ ЧИТАЄ»	53
3.1. Громадські ініціативи та проекти як культурна промоція.....	53
3.2. Концепція проекту.....	55
3.3. Реалізація проекту.....	58
3.4. Оцінка результатів проекту «Бориспіль читає».....	61
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	64
ВИСНОВКИ	65

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	76
Додаток 1	76
Додаток 2	78
Додаток 3	80

ВСТУП

Читання книг як культурна практика – важлива умова розвитку не тільки індивідуальних, а й загальнонаціональних цінностей та сенсів. Сьогодні українське, як і ціле людство, живе в умовах інформаційного перенавантаження: доступу до телебачення, соціальних мереж, відеоконтенту. А також українці живуть у часи нестабільної політичної ситуації – повномасштабного вторгнення російської федерації та поширення її шовіністичних ідей, фізичного знищення авторів, читачів та книг.

Протягом кількох років письменники, видавці, власники книгарень та державні інституції намагаються врятувати фонди українських книг, забезпечити читача якісною інформацією і вберегти життя. На рівні державного усвідомлення відбулося схвалення Стратегії розвитку читання «Читання як життєва стратегія» на період до 2032 року. На загальнонаціональному рівні ми спостерігаємо активне поширення практики читацьких клубів при книгарнях та інших локаціях. Наскільки це явище стихійне і ситуативне – покаже час.

Отже, дослідження культурної практики читання на прикладі міста Бориспіль Київської області допоможе зрозуміти виклики і складнощі, які матиме Стратегія читання протягом наступних років свого практичного втілення на рівні реалізації державної політики, і на рівні локальних читацьких ініціатив у суспільстві.

Тема магістерської роботи є **актуальною** з огляду на те, що умови та обставини читання української книги постійно змінюються, зазнають впливу сусідніх держав, технологій, пандемії та повномасштабного вторгнення. Читання є важливим чинником комунікації на загальнонаціональному рівні. Державні установи та приватні книгарні виявляють підвищений інтерес до промоції читання особливо у часи повномасштабного вторгнення. Читання у місті Бориспіль раніше не було вивчене, а тому це дослідження дає змогу здобути нові відомості та зробити висновки про те, як читають люди, чого

потребують та які ініціативи щодо промоції читання є дієвими та необхідними у просторі міста Київської області.

Наукова новизна полягає у тому, що читання як культурна практика перебуває у центрі уваги науковців різних дисциплін: філології, соціології, філософії, й зокрема, феноменології, нейрофізіології, мистецтвознавства та низки інших. Наразі, ми акцентуємо увагу на читанні саме української книги у час великої війни за ідентичність та свободу України як нації і держави. Своєю роботою крізь призму законів та вже проведених досліджень я показую на прикладі одного міста Київської області, яким чином відбувається постачання книг у заклади освіти та бібліотеки, промоція читання та постання читання як щоденної культурної практики у місті Бориспіль, і як ця щодення практика торує шлях до української ідентичності.

Мета магістерської роботи: проаналізувати трансформацію свідомої практики читання у контексті активної державної політики періоду повномасштабного вторгнення.

Досягнення цієї мети передбачає виконання низки **завдань:**

- розкрити історичний екскурс читання як культурної практики;
- розглянути роль української друкованої книги в читанні як культурній практиці;
- розкрити особливості комунікації автор-книга-читач у ретроперспективі, зокрема ХХ ст.;
- дослідити постать читача української книги на матеріалі соціокультурних досліджень;
- простежити вплив державних установ та книгарень на промоцію читання в Україні;
- провести інтерв'ю з представниками управлінь, шкіл, бібліотек та створити літературно-мистецький проект «Бориспіль читає».

Об'єкт дослідження: читання як культурна практика в Україні в умовах повномасштабного вторгнення.

Предмет дослідження: практика читання українських книг на прикладі міста Бориспіль Київської області.

Методи дослідження: аналізу та синтезу, історико-літературний, частково застосовується методологія рецептивної естетики, феноменології, нового історизму та інших підходів сучасної гуманітаристики.

Джерельну базу магістерської роботи становлять: дослідження про читання «Історія читання» Роберта Дарнтона, праці П'єра Бурд'є, Умберто Еко, Ролана Барта, книга «Подорож книжки. Від папіруса до кіндала» Ірене Вальєхо [8; 16; 18; 19; 20; 83]. Допоміжними матеріалами для визначення терміну «читання» є «Літературознавча енциклопедія: У двох томах» Юрія Коваліва, книги «У вимірах сприйняття: Теоретичні проблеми, художньої літератури, її історії та функції» Григорія Сивокіня та «Номо legens: читання як соціокультурний феномен» Марії Зубрицької [24; 34; 35; 61]. Для осмислення історії книги та книгодрукування ґрунтовними є книги «Українське книговидання» Ярослава Ісаєвича, «Історія книги: Еволюція книжкової структури» Володимира Овчіннікова, «Історія українського друкарства» Івана Огієнка [26; 46; 47]. У питанні ідеології ми звертаємося до праць українських дослідників Тараса Лютого, Людмили Кісельової, Володимира Моренця [36; 27; 41; 42]. Зв'язок автор-книга-читач ми дослідили послуговуючись зокрема працями Ролана Барта та Умберто Еко [5; 18; 19; 20; 79; 80]. Складність становлення читача української книги описано у працях «Соціальне обличчя читача 30-40 рр. XIX ст.» Павла Филиповича, «Перед широким світом» Бориса Грінченка, статті «Леся Українка і читач» Миколи Зерова, праці «Українські пропілеї. Котляревщина» Ієремії Айзенштока [2; 13; 23; 64].

Практичне значення дослідження кваліфікаційної роботи: у співпраці з Українським інститутом книги було проведено інтерв'ю з представниками управлінь, шкіл, бібліотек та анкетування учнів, щоб простежити, яким чином у місті Бориспіль відбуваються постачання книг та промоція читання. Отримані дані Український інститут книги може використати для аналізу першого року реалізації стратегії читання. **Практичне значення магістерського проєкту**

«Бориспіль читає» пов'язане з популяризацією читання у місті, створенням сторінки в Instagram, а також підтримкою українських захисників.

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел та додатків.

У вступі зазначені наукова новизна, мета магістерської роботи, її завдання, об'єкт, предмет, методологія, джерельна база дослідження, практичне значення роботи та магістерського проєкту. У першому розділі сформовано трактування терміну читання як культурної практики, досліджено появу української книги та її читача; на основі цього розглянуто роль державних установ та книгарень у промоції читання.

Практичний розділ містить осмислення інтерв'ю з стейкхолдерами, анкетування 118 учнів старшої школи. Крізь призму теоретичної частини вдалося розглянути функціонування та промоцію книг у просторах міста Бориспіль: школах та бібліотеках.

У третьому розділі описано етапи реалізації проєкту «Бориспіль читає», актуалізації читання у місті Бориспіль.

Висновки підсумовують теоретичні, практичні напрацювання та проведену роботу над проєктною частиною дослідження.

Загальний обсяг роботи становить 81 сторінку. Список використаних джерел має 85 позицій.

РОЗДІЛ 1

ЧИТАННЯ ЯК КУЛЬТУРНА ПРАКТИКА

1.1. Поняття читання як теоретична проблема

Читання – це «сукупність практик, методик, процедур роботи з текстом» [35, с. 577, Т.2]. Цей термін трактується та вивчається науковцями з різних галузей.

Роберт Дарнтон звертає увагу на дослідження практики читання у працях західних науковців: «Читання має історію. Воно не завжди і скрізь однакове. <...> Якщо ми зрозуміємо, як людина читала, ми зможемо наблизитися до розуміння того, як вона надавала сенс життю» [16, с. 211]. Джерелами наукових праць про культуру читання є документи та свідчення, котрі дозволяють певною мірою реконструювати особливості цієї практики від XVI ст. Важливими джерелами статистичної інформації про читання є зокрема, каталоги Франкфуртського та Лейпцизького книжкових ярмарків – для Німеччини, документи Компанії лондонських книготорговців – для Великобританії, каталоги бібліотек та відомості щодо приватних книгозбірень [16, с. 190].

Роберт Дарнтон зауважує, що між сучасними читачами та читачами минулого існує величезна прірва розуміння. Сучасні читачі інакше тлумачать книгу як об'єкт, по-іншому підходять до самого процесу читання. Покликаючись на теорію Р. Енгелзинга, дослідник ланалізує різницю між читанням у добу Середньовіччя та в епоху модерну. Зробити це доволі складно, проте загалом можна вважати, що для людини Середньовіччя характерним було інтенсивне читання, перечитування одних і тих самим текстів, читання у колі: «У них було лише кілька книжок – Біблія, календар, один чи два релігійні тексти – і вони читали їх знову і знову, зазвичай уголос і в групах, отже, вузьке коло традиційної літератури глибоко відбивалося на їхній свідомості» [16, с. 196]. Натомість у наступні епохи переважає екстенсивне читання: «Вони

читали різноманітні види паперової продукції, особливо журнали і газети, і читали їх лише раз, одразу поспішаючи за наступними» [16, с. 196]. Роберт Дарнтон наголошує, що така теорія є доволі узагальненою та простою, проте навіть на її основі можна простежити тенденцію зміни «способів читання у ранній і пізній історії Європи» [16, с. 196].

Грунтовне вивчення читання почалося, на думку Олексій Сінченка, насамперед у царині соціології, а дослідники звертали увагу на «читацькі смаки, стратифікаційні моделі поділу читачів і проблему функціонування твору в рецептивному полі читачів різних епох» [62, с. 66]. У ХХ ст. читач та читання як процес стають провідними темами не лише літературознавчих, а й міждисциплінарних досліджень. Виникнення нових лінгвістичних теорій, концепції автора та переосмислення ролі читача призвели до виникнення «проблеми розуміння» [62, с. 67].

«Читання» залишається поняттям, яке набуває нових ознак та значень з огляду на соціальні та технічні процеси ХХІ століття. Юрій Ковалів у «Літературознавчій енциклопедії» зазначає, що читання «пов'язане з письменством, релігією, наукою, господарською та політичною діяльністю, тому вважається організаційно-впорядкувальним чинником культури» [35, с. 577].

П'єр Бурдьє, говорячи про читання, називає його «культурним споживанням» (*тут і далі переклад наш – А. Б.*) [83, с. 663]. Дослідник вказує на складність терміну «читання», оскільки його застосовують не лише у контексті книг. Ми можемо прочитати те, що «не було створено для читання», як-от картину, танець чи ритуал [83, с. 664]. Читання нічим не відрізняється від інших культурних практик за винятком того, що процес читання тісно пов'язаний та залежний від сфери освіти. П'єр Бурдьє називає освіту «основним та унікальним способом отримати доступ до читання» [83, с. 669]. У сучасному світі освіта відіграє ключову роль у тому, як та що читають люди: «Коли ми запитуємо про рівень освіти, то ми вже маємо поняття про те, що

читають люди, скільки книг вони прочитали минулого року тощо. Ми також маємо поняття про те, як люди читають» [83, с. 667].

Читання є не лише культурною практикою чи способом здобуття інформації, а й бажаним об'єктом на полі бою сенсів. Боротьбу між різними соціальними структурами можна трактувати як «боротьбу за право володіти монополією офіційного читання» [83, с. 670]. Умберто Еко зазначає, що «закони прочитання є законами авторитарного уряду, вони керують кожним вчинком людини» [19, с. 411]. Контроль над тим, які книги варті прочитання, дає величезну соціальну та політичну владу. П'єр Бурдьє ототожнює інтелектуальну та політичну силу у тому сенсі, що обидві здатні змінити світ та переписати історію. Подібно до політиків, письменники спілкуються з великою кількістю людей та впливають на їхній світогляд. Вони володіють «символічною силою, силою керувати когнітивними структурами, а через них і структурами соціальними» [83, с. 671].

П'єр Бурдьє звертає увагу на те, що акт читання є розмовою між текстом та читачем уже навіть на тому етапі, коли читач тільки розгортає книгу. Наприклад, за довжиною абзаців та речень можна визначити, для кого автор писав свій текст, адже «довгі абзаци більш притаманні текстам для суспільної еліти, ніж короткі» [83, с. 666]. Умберто Еко також звертає увагу на візуальний аспект читання, адже стиль друку, «друкарська гра», простір, композиція – усе це сприяє «висвітленню безмежності виразу» та робить «цей чи інший вираз придатним для безлічі різних тлумачень» [19, с. 412].

Інші графічні особливості, такі як використання різних типів шрифтів, написання з великої літери, заголовки та підзаголовки, примітки теж є «знаками намірів маніпулювати сприйняттям» [83, с. 666]. Роже Шарт'є доповнює цю думку, звертаючи увагу на те, що коли текст «переходить з одного рівня побутування на інший – від вищого до нижчого класу» він вже на візуальному рівні зазнає змін [83, с. 666]. Зокрема, поширеним видом видозміни тексту є його скорочення або фрагментація. Роберт Дарнтон згадує історію видавничого дому Труа, який друкував серію книг за низькими цінами для тодішнього

французького простолюду. Зміна потенційної читацької аудиторії та потенційного покупця призвела до того, що видавці поводитися з текстом недбало, так що книга перетворилася на «зібрання фрагментів» [16, с. 209]. Роберт Дарнтон показує, що відбувається, коли «уявлюваний читач автора перетворився на уявлюваного читача видавця», видавця, котрий заздалегідь применшує інтелектуальні здібності свого читача з огляду на його соціальне та матеріальне становище [16, с. 209].

До терміну читання звертається Ролан Барт, окреслюючи поняття «тексту» і «твору». Дослідник пише, що сучасна школа зміщує фокус – вона «ставить собі на карб те, що вже вчить не писати, а правильно читати» [5, с. 383]. Читання можна тлумачити як «споживання», але також як «гру з текстом». Ця гра є комплексною та складною грою сенсів і, на жаль, ці сенси перебувають у руках критиків, а не читачів. Дослідник також помічає, що тенденція читачів «відчувати нудьгу від сучасного «малочитабельного» тексту, від авангардових фільмів або полотен» є наслідком «звички зводити читання до споживання» [5, с. 383].

У праці «Задоволення від тексту» Ролан Барт міркує про читання як про джерело втіхи. Він описує практику вибіркового читання – читач пропускає повільні та нудні частини книги, аби швидше дістатися до тих, які його цікавлять. «Чи хтось коли-небудь читав Пруста, Бальзака, «Війну і мир» слово за словом?» – запитує дослідник та пояснює: «Ми не читаємо все з однаковою інтенсивністю <...> ми зухвало пропускаємо (ніхто не слідкує за нами) описи, пояснення, аналіз, розмови» [80, с. 10-11]. На думку Ролана Барта існує два типи текстів – текст задоволення (text of pleasure) і текст блаженство (text of bliss). Різниця між ними полягає у тому, як читач підходить до тексту та які емоції і думки виникають у нього під час прочитання. Текст задоволення є практикою комфортного читання, він «вдовольняє, наповнює, гарантує ейфорію» [80, с. 14]. Натомість текст блаженство викликає негативні емоції, утруднює процес читання. Такий текст приносить дискомфорт, ставить під сумнів попередні уявлення читача. Він «порушує історичні, культурні та

психологічні припущення читача, постійність його смаків, цінностей, спогадів» [80, с. 14].

Над значенням терміну читання міркує у своїй книзі Ірене Вальєхо: «Читання – це ритуал, котрий супроводжують певні жести, пози, предмети, простори, матеріали, рухи, модуляції світла» [8, с. 55]. Авторка книжки описує процес перетворення публічного читання, коли «читач ставав виконавцем, який надавав книжці свої голосові зв'язки» на свободу внутрішнього читання [8, с. 58]. Про це пише також Роберт Дарнтон, аналізуючи, де і як читали люди у різні часи. У XVI ст. книги читали переважно стоячи, адже читання як практика «не могло бути зручним» [16, с. 197]. Натомість вже в епоху Романтизму людина читає в оточенні природи, що відповідало духу того часу: «Читач несе книжки в поле і на гірські вершини, де може спілкуватися з природою, як Руссо і Гайне» [16, с. 197]. Читання мислилося як соціальна діяльність, а тому у Франції та Німеччині XVIII ст. поширеними були читацькі клуби, де за певну щорічну плату читачі «мали доступ до 5000 книг, тридцяти журналів і особливих кімнат, розташованих поруч, для розмов і писання» [16, с. 199]. Ще одним місцем для читання та обговорення текстів були кав'ярні. Зокрема, у кав'ярнях Відня «можна було ознайомитися з газетами, журналами й узяти участь у нескінчених політичних дебатах» [16, с. 200].

Марія Зубрицька подає визначення «читання» як «процесу пробудження тексту, народження його нових значень, як спів-творчості автора і читача...» [24, с. 185]. Літературознавиця спробувала проаналізувати читання крізь призму літературно-критичної думки XX століття і зосередила свою увагу саме на ролі читача. Зокрема, вона звернула свою увагу на те, що теорії та концепції читання мають національну специфіку: «Українське літературознавство у вивченні проблем взаємодії тексту із читачем мало свої особливості та чітку еволюційну послідовність, яка під тиском надмірної ідеологізації обірвалась наприкінці 20-х <...> так і не зумівши перетворитися у зрілу теоретичну модель чи систему» [24, с. 8-9].

Важливо окреслити ще один термін – «культурна практика», яким ми характеризуємо читання. Під поняттям «культурна практика» ми розуміємо «діяльність людини, яка пов'язана зі створенням та поширенням культурних продуктів» [31, с. 72]; а також споживанням, у нашому випадку прочитанням створеного продукту – книги. Цей процес тісно пов'язаний з соціокультурним та особистим досвідом кожного індивіда.

Зрештою, читання можна розуміти як сукупність практик роботи з текстом, як ритуал, який супроводжують певні предмети та обставини та як процес породження нових сенсів. У дослідженні ми будемо послуговуватися також терміном Григорія Сивокіня, який він подає у книзі «У вимірах сприйняття: Теоретичні проблеми художньої літератури, її історія та функції». Літературознавець пише: «Нарешті, читача і читання треба уявляти і як художню свідомість суспільства на певному конкретно-історичному етапі його соціального й естетичного розвитку» [61, с. 28].

Ми досліджуємо читання як культурну практику у контексті появи української книги, формування її читача та впливу історичних процесів, які супроводжують її функціонування, а також заборону. Зокрема звертаємо увагу на те, як колоніальність, війна, COVID-19 та повномасштабне вторгнення вплинули на читання як культурну практику українців, на прикладі жителів м. Бориспіль. Аналіз минулих подій дозволяє дослідити читання книг не тільки як культурний чинник, а й як державний.

1.2. Історія української друкованої книги і практика читання

Читання української книги як культурної практики сьогодення можливе завдяки тривалим процесам еволюції здібностей людини. А саме: у вдосконаленні навичок письма, пошуку матеріалів, які б зберігали писемну інформацію, нанесенні шрифтів, оздобленні цих матеріалів, опануванні та поширюванні написаного. Володимир Овчінніков зазначає, що еволюція книжкової структури у свідомості людини починається з предметного письма, таким прикладом є передавання інформації між давніми племенами: «Систему

предметного письма використовували і племена скіфів, які заселяли в давні часи південні землі України» [46, с. 12-13]. Коли словесно-складове письмо було опановане людством, з'явилися перші рукописні книги «в Єгипті (папірусні сувої), Шумері (глиняні таблички), Китаї та Індії (пальмові листки і шовк)» [46, с. 26].

Перші рукописні книги на теренах українських земель з'являються вже після прийняття християнства, коли церква стає головною інституцією культури та освіти. Ярослав Ісаєвич у книзі «Українське книговидання» пише: «Цілком природно, що найстарші книги були пов'язані насамперед з релігією та церквою і що переважали серед них літургійні тексти й збірки молитов. Порівняно незначну частину становили богословсько-філософські твори» [26, с. 45]. Саме у зв'язку з церковною книгою набула розвитку світська писемність – юридичні кодекси та судові записи. Потреба друкованих книг також була зумовлена запитами християнства, а вже опісля – шкіл та колегіумів. Ярослав Ісаєвич наголошує, що для того, аби дослідити передумови друкованої книги варто спершу схарактеризувати культурне життя в Україні, яке у свою чергу залежало від політичної ситуації. Історик зазначає, що «в цілому у ті періоди, коли існувала державність, як правило активізувались творчі сили культури, вона ставала оригінальнішою, впливала на ширші кола репрезентантів різних соціальних груп. Натомість в умовах повної відсутності державності культурний процес гальмувався та деформувався...» [26, с. 69].

Письмо, переписування та друкування книг перебували у релігійному контексті. Як зазначає Михайло Грушевський: «Загальнопризнаним завданням письменства і всякого книжного знання була служба християнській побожності: поглиблення в відомостях про християнську науку в прикладах морального життя та спасення» [14]. Спочатку написання та читання книг були можливістю пізнати Бога і єдиним одкровенням, тобто книга була під владою релігії, а не конкретної особи – її автора чи адресата. Автори книг давньої літератури хоч і не намагалися приховати свою постать, проте вони застосовували «топос самоприниження», крізь призму якого возвеличували Бога, який удостоїв їх

натхненням створити текст. Адресатів таких книг теж було кілька, не існувало «зразкового читача» Умберто Еко. Автори письма звертались до своїх сучасників та до майбутніх поколінь, як це зробив Володимир Мономах у «Поученні»: «Хай діти мої, чи інший хто, слухаючи цю грамотницю, не посміються...» [48]. Або ж як Нестор Літописець, який ставив перед собою інше завдання, пишучи «Житіє преподобного Феодосія Печерського» – на цьому наголошує дослідниця Ірина Жиленко: «Слід зазначити, що писався твір, насамперед, не для ченців монастиря, а для Київської митрополії, од якої залежала справа канонізації (тобто офіційного церковного визнання прп. Феодосія святим)» [22]. Питома вага інституту авторства на думку Дмитра Чижевського стверджується в Україні в епоху бароко, коли мистецтво ставить за мету «розворушити, схвилювати, занепокоїти людину...», а автори – не приховують свою особу, а навпаки апелюють до свого досвіду та почуттів читача [71, с. 250]. Про епоху бароко Умберто Еко пише як про «перший яскравий вияв модерної культури і модерного сприйняття, бо тут уперше людина звільняється від канонічної традиції» [19, с. 411].

Дослідник Бенедикт Андерсон вважає, що розвиток друкарства «надав можливість все швидше зростаючій кількості людей думати про себе й співвідносити себе з іншими у кардинально новий спосіб» [3, с. 56]. Культура загалом, а читання зокрема, є одним із тих чинників, що творять націю або, як її визначає Бенедикт Андерсон, «уявлену політичну спільноту» [3, с. 22].

У XVI ст. друкарська практика масово ширилася Європою, проте більшість надрукованих книг були написані латиною. Перехід до друкування книг розмовними мовами Бенедикт Андерсон обумовлює декількома чинниками, одним з яких є Реформація. Справжній бум книгодрукування в Європі був пов'язаний з постаттю Мартіна Лютера, котрого дослідник називає «першим справжнім автором бестселерів», зважаючи на те, що протягом 1518-1525 рр. його книги становили третину від усіх німецькомовних книжок, а його переклад Біблії з'явився у 430 різних виданнях [3, с. 60]. Переконавання Лютера змінили хід книгодрукування, спричинивши розквіт друку книг національними

мовами, прикладом якого є тодішня німецька ситуація: «Протягом двох десятиліть з 1520 по 1540 рр. німецькою мовою було опубліковано втричі більше книжок, ніж за період з 1500 по 1520 рр. – дивовижна зміна, в якій Лютер зіграв абсолютно виняткову роль» [3, с. 60].

Іван Огієнко у дослідженні друкарства української книги пише про те, що «доля судила, щоб найперші книжки, друковані кирилицею, серед цілого слов'янства були українські» [47, с. 40]. Книги Швайпольта Фіоля – «Октоїх», «Часословець», «Тріодь пісню» та «Тріодь цвітну» варто вважати «первенцем українського друку» [47, с. 41]. З огляду на релігійні баталії, перша друкарня в Україні була заснована у Львові, в одному з найбільших культурних центрів Східної Європи. Саме там у 1574 році Іван Федоров і надрукував «Буквар» та «Апостол». Засновник книгодрукування в Україні прагнув, аби книга стала засобом розповсюдження освіти, а різні соціальні верстви населення опанували слово – його написання та прочитання. Василь Німчук зазначає, що «Буквар» є «першою друкованою східнослов'янською книжкою світського призначення» [45]. Книга містить не просто букварні елементи: Іван Федоров доповнив книгу трьома розділами про граматику, а другу частину книги – текстами для прочитання: «Релігійна ідеологія була на той час панівною і в школі, тому в «Букварі» вміщено тексти саме такого змісту» [45].

З цього ми можемо зробити висновок, що протягом багатьох століть книга та її прочитання були сакралізовані, а місцем її створення були переважно монастирі та церкви. Книги, які друкували для шкільної освіти містили молитви та богословські тексти: «Також і граматику не вважалася світською книжкою: це була наука про Слово-Логос, логіка граматики сприймалася як символ визначеного Божою мудрістю порядку...» [26, с. 326].

Американський дослідник Джон Каллер, розмірковуючи про європейську літературну ситуацію, пише, що саме читання художньої літератури з часом ефективно замінило для людей релігію. Читання книг стало «замінником релігії, котра, як здавалося, більше не спроможна була втримати суспільство»

[81, с. 36]. Релігійна ідентичність людей, котра протягом століть відіграла чи не найважливішу роль у процесі самоідентифікації, поступово відмирала.

Проте для тодішньої української ситуації така думка є лише частково справедливою. Видання кінця XVI – середини XVII ст. сприяли поширенню богословських та релігійно-полемічних творів, а друкарство «впродовж перших десятиріч свого існування рухалося в напрямі поступової, хоч досить повільної, секуляризації» [26, с. 308]. У другій половині XVII-XVIII ст. на характер книжної друкованої продукції продовжувала впливати цензура церкви, релігійні книги поширювалися всією Україною та за її межі. Наприкінці XVIII ст. ситуація змінилася, коли «в Центральній, Південній та Східній Україні почали виходити різноманітні світські видання російською мовою, а в Галичині після 1772 р. – німецькою, польською, латинською, французькою» [26, с. 319]. Література, її практика читання та написання, ще довго була залежна від релігії, а потім – стала ключовим об'єктом національних дискусій.

1.3. Книги та ідеологія

З найдавніших часів книги є носіями ідеологій і, парадоксально, їхньою прямою загрозою. Здатні об'єднати людей довкола вигаданих історій, вони змушують задуматися про стан речей у реальному світі та підштовхнути до дій. Недаремно «Платон вигнав поетів зі своєї ідеальної республіки, бо вони могли заподіяти тільки шкоду», адже література «ставить від питання авторитет та соціальний устрій» [81, с. 39].

Художні тексти спроможні створити моральну парадигму, сформувати у читачів спільний набір моральних цінностей. Як пише Джон Каллер, переживання історій та подій, викладених у книгах та аналіз вчинків героїв з дистанції часу «вчить чуйності та тонкого розрізнення, створює відчуття ототожнення з чоловіками та жінками того часу, таким чином сприяючи відчуттю зближення» [81, с. 36-37]. З огляду на це, література часто використовується для насадження сенсів і смислів, вигідних для того, хто їх

насаджує. Художні історії, які здатні об'єднати велику кількість людей та породити спільні для них моральні орієнтири, є мішенню політичних ідеологій.

Володимир Моренець застосовує термін «ідеологія», аналізуючи письмо, адже «вже висловлене багатьма філософами (Е. Гуссерль, Ф. Ніцше, Р. Барт) твердження про практично недосяжний «нульовий рівень письма», себто неможливість повністю звільнити текст від тих, чи інших ідей...» [42, с. 6]. Літературознавець наголошує, що звільнення тексту від ідеї не тільки неможливе, а й небажане загалом, «оскільки осягнувши цей нульовий рівень, людина <...> знайшла б там не себе, найдорожчу, неповторну, унікальну, а – ніщо» [41, с. 43]. Дослідник також у монографії «Література та ідеологія» пише, що нам відомі «наслідки творення «ідеологічно витриманої» літератури/мистецтва, знаємо істинну ціну обмеження творчого пошуку <...> знаємо результат убивчого тяжіння ідеології над естетикою» [42, с. 9]. Цю думку Володимир Моренець прописує у статті «Ефект високої башти» на прикладі культурного життя СРСР: «В тодішній радянській дійсності не смак читача, не його життєвий і духовний досвід, не власні уподобання й культурні потреби, а цензор – партчиновник - кадебіст насправді встановлювали, який літературний продукт слугуватиме формуванню «гомо советікус» [41, с. 16].

Літературознавиця Людмила Кісельова пише про те, що термін «ідеологія» викликає почуття страху та відрази, адже асоціюється «з претензією на універсальність та з різними технологіями впливу на нашу свідомість; а насамперед з політичними ідеологіями» [27, с. 1]. Негативної конотації поняттю «ідеологія» надав абсолютний контроль влади над суспільством, адже «згадка про ідеологію викликає в пам'яті добре обриджену картину тоталітарного мислення» [49, с. 74].

У передмові до монографії філософів Тараса Лютого та Олега Яроша «Ідеологія: матриця ілюзій, дискурсів і влади» автори подають кілька визначень терміну «ідеологія» серед них: «процес творення смислів, знаків і цінностей, які використовуються у соціальному житті; типи мислення, що формують ідентичність; формування думок, мотивованих певними соціальними

інтересами» [36, с. 7]. Людмила Кісельова також зазначає, що термін «ідеологія» варто асоціювати не лише з Гегелем та Марксом, а зосередити увагу на постаті давньогрецького філософа Платона і розуміти поняття як: «...сукупність моральних і релігійних, політичних і правових, художніх і філософських поглядів, а також світоглядних концептів, що стають константами певної культури» [27, с. 1]. Дослідниця наголошує на тому, що первісною ідеологією є ніщо інше як міф: «За доби архаїки міф не лише універсалізував увесь цей досвід, а й зберігав його культурно-історичну своєрідність та конкретику» [27, с. 1].

На думку Умберто Еко, «ідеологію» можна розуміти як насадження фальшивих сенсів, але разом з тим ідеологія означає також моральні якості людини, сукупність її життєвих переконань. Дослідник розуміє ідеологію у широкому сенсі як «сукупність значення адресата і групи, до якої адресат належить, а також його систему психологічних сподівань, позицію його мислення, набутий ним досвід, його моральні принципи» [20, с. 420]. Умберто Еко пов'язує ідеологію з царинами риторики та семіотики, пишучи, що «коди – це системи сподівань у світі знаків», а «ідеології – це системи сподівань у світі значень» [20, с. 421].

Едвард Саїд у книзі «Культура і імперіалізм» пише: «Звернення до минулого – одна з найпоширеніших стратегій інтерпретації теперішнього» [60, с. 37]. Одним із способів, яким імперії знищували українську ідеологію було перейняти владу над українською книгою, її друкуванням у монастирях та церквах. Мирослав Шкандрій у книзі «В обіймах імперії» пише про «тристоронній російсько-українсько-польський дискурс» [74, с. 22]. Вже з 1658-го року Московія розпочала політику загарбницького характеру, «Переяславські статті» 1659-го року тільки закріпили обмеження прав України. Ми зосереджуємо свою увагу саме на культурно-політичному впливі росії, адже протягом тривалих років і до сьогодні вона намагається стати єдиним голосом всього слов'янського народу.

Читання української книги як культурної практики сьогодення формувалось під імперським дискурсом, з наративами про «анархічний характер пограниччя, існування єдиного «русского» народу <...> легітимність експансії і спасенну природу асиміляції» [74, с. 27]. Знищення української культури російська влада також прописала у Валуєвському циркулярі (1863 рік) та Емському указі (1876 рік), заборонивши українську мову у викладанні та книгодрукуванні. Таким чином українська книга була вилучена із державних інституцій. Про ці події Іван Франко написав так: «Се були важкі удари, яких Україна й досі не може переболіти» [65, с. 49] Заборонивши українську книгу, росія намагалась таким чином зупинити поширення й української ідеології. Про ідентичний приклад з історії згадує Клаудія Рот Пірпонт у статті «Від Гомера до Гази: історія книг у воєнний час» коли частиною нацистських планів щодо завоювання Великобританії було знищення 2820 британських підданих, серед яких Е. М. Форстер, Р. Вест, Н. Кавард та В. Вулф [82]. У «Зверненні до книгарів Америки» від 6 травня 1942 р. Франклін Рузвельд наголосив на важливості книг та читання у кризовий час: «Книги не можна вбити вогнем. Люди гинуть, але книги ніколи не помирають. Жодна людина і жодна сила не може стерти пам'ять... У цій війні, ми знаємо, книги є зброєю» [84].

Недаремно нацисти та комуністи знищували інтелектуальну еліту захоплених народів, недаремно росіяни продовжують робити це зараз. У 2022 році під час деокупації Харківщини, у могилі під номером 319 було знайдено тіло дитячого письменника Володимира Вакуленка. Попередньо росіяни вже «провели обшуки та вилучили книжки» [44]. Задokumentувати цю історію вдалося Вікторії Амеліній – громадській діячці та письменниці, вона також знайшла рукописний щоденник Володимира Вакуленка і передала його фахівцям. Проте у 2023 році російська ракета вбила і її. У 2024 році українці втратили ще одного автора, який прописував українську ідею у своїх віршах – Максима Кривцова. Його друзі розповіли, що «він вже писав роман із попередньою назвою "Радіо Забуття"» [10].

Здійснився найбільший страх українських письменників та поетів, який вдало прописала Вікторія Амеліна: «Я всередині нового Розстріляного Відродження. Як у 1930-х, українських митців вбивають, рукописи зникають, пам'ять стирається. Здається, часи змішуються і застигають в очікуванні розв'язки: я шукаю у Слобожанському чорноземі не лише нотатки одного із нас, а одразу всі загублені українські тексти: другу частину «Вальдшнепів» Хвильового, п'єси Куліша, останні поезії Стуса <...> Всі наші втрати, від стародруків до щоденника Володимира, здаються одним великим текстом, який уже ніколи не прочитати» [7, с. 10].

Художня думка книги завжди була заангажованою у щось. А її автор – завжди відповідальний за зроблений вибір, яку із думок (чи ідей) прописати та поширити суспільству. Володимир Моренець у статті «Ефект високої башти» пишучи про роль автора розповідає, як Антуан де Сент Екзюпері у 1939 році став добровольцем військово-повітряних сил Франції. А в 1942 році написав «Маленького принца», опісля знову повертається до війська і зникає у 1944 році під час розвідувального польоту. [41, с. 50] Як зазначає В. Моренець: «І коли я читаю в «Маленькому принці», «що ми несемо відповідальність за тих, кого приручили», то це звучить для мене як постулат, підпертий людським вчинком...» [41, с. 50-51].

Українська держава незалежна вже 33 роки, і протягом цього «постколоніального» періоду необхідністю є навчитися розрізняти різні ідеї, розуміти їхні відмінності і плекати не страх до терміну ідеологія, а власну ідеологію, аби не стати жертвами фальшивих – імперських. Власну, аби не бути поглинутими чужою. Адже, коли російська влада окупує українські території, то позбавляє життя усього, що має ознаки національної ідентичності. І як пише Володимир Моренець, коли ворог скаже «позбутися ідеологічних акцентів» буде означати наших, українських [42, с. 8].

1.4. Комунікативний акт: автор, книга, читач

У ХХ столітті дослідження зв'язків автора та читача стає об'єктом зацікавлення багатьох літературознавців. Марія Зубрицька пише, що «лише на зламі ХІХ-ХХ сторіч почали щораз частіше говорити про «невимовність» слова, його неповноту...» [24, с. 54]. Олексій Сінченко зазначає, що пов'язано це з «лінгвістичним переворотом» ХХ ст., коли мову як таку позбавляють її всеохопної сили. Дослідник пише про виникнення концепції, згідно з якою «мислення підпорядковується системі мови», що в результаті призвело до «підриву віри в мовну спроможність правдиво відтворити дійсність», «підриву міметичної концепції мистецтва» та сумніву щодо «концепції автора як певного модусу влади і творця тексту» [62, с. 5].

Думка про мову як про підсвідоме неконтрольоване явище простежується у працях з психоаналізу на початку ХХ ст. Аналізуючи процес творення, Зигмунд Фройд порівнює письменника з дитиною, що грається, адже гра та письмо є відмінними від реальності. Якщо дитина може виразити свої фантазії та мрії через гру, то доросла людина часто робить це через письмо. Приховані бажання, які не можна висловити відкрито, дорослі формують у твори. Зигмунд Фройд розрізняє ті твори, котрі за основу мають запозичені класичні сюжети або міфи та ті, що мають оригінальні сюжети. Останні дослідник називає «снами-серед-білого-дня-мрії» та наполягає, що вони мають характерну структуру [68, с. 88]. Оскільки приховані бажання людей походять від двох начал – марнославства та еротики – то у центрі таких творів, як правило, є головний герой, котрого автор «охороняє з допомогою особливої вищої сили» [68, с. 88]. З таким героєм відбуваються неймовірні життєві та любовні пригоди і він виходить переможцем з будь-яких перипетій.

Окрім фантазій та прихованих бажань, на автора впливає його минуле та дитинство, спогади про яке ховаються у підсвідомому. Іван Франко пише, що дослідження несвідомого у поетичній творчості розпочалося відносно недавно. Він звертається до праці Макса Дессуара «Das Doppel-Ich», в якій йдеться про те, що у кожній людині є два начала – свідоме та несвідоме, або ж верхня та

нижня свідомість. На думку Івана Франка, несвідоме «має свою окрему свідомість і пам'ять, свій окремий суд, своє почуте, свій вибір, свою застанову і своє ділане» [66, с. 80].

Згаданий лінгвістичний поворот ХХ ст. та нові концепції щодо автора відіграли ключову роль у розвитку літературознавства ХХ ст. У працях представників постструктуралізму функція та роль автора у творенні тексту мінімізується, натомість чільне місце відводиться читачеві. Постструктуралістський світогляд сприймає мову як неконтрольоване явище і, як зазначає Пітер Баррі, представники цього напрямку вказують на складність «перенести значення в місткостях, які ми називаємо словами від «відправника» до «отримувача» неушкодженими» [4, с. 79].

У добу реалізму, коли письменники прагнули якнайточніше передати дійсність, автор був беззаперечним творцем та «стратегом читацьких інтенцій» [62, с. 68]. Натомість читач черпав із твору моральні орієнтири, на прикладі життя героїв роблячи висновки та формуючи концепції правильного/неправильного. Автор доби реалізму залишав мало простору для фантазії читача. Саме тому поширеними були розлогі описи, оскільки автор прагнув якомога точніше передати світ, володарем якого він був. Як зазначає Роберт Дарнтон, «автор завжди тримає читача на відстані», автор передбачає, що «читач нічого не знає про події і його потрібно зорієнтувати за допомоги розлогіх описів чи вступних спостережень» [16, с. 207]. Проте на початку ХХ ст. оповідні стратегії авторів змінюються, а реалізм у літературі перестає бути провідним принципом. Використання складних оповідних структур робить читача співтворцем тексту. Наводячи приклад із роману «Прощавай зброє» Ернеста Гемінгвея, Роберт Дарнтон пише, що автор звертається до читача як до друга та довіреної особи: «Вистачить натяку, адже припускається, що читач уже все це бачив» [16, с. 206].

Один із основоположників постструктуралізму Ролан Барт, у 1967 році написавши есей «Смерть автора», проголосив незалежність тексту і триумф читача [79]. Дискурс відсутності автора розвинув Мішель Фуко в своєму есе

«Що таке автор?» [69]. Цей процес Марія Зубрицька характеризує таким чином: «І Р. Барт, і М. Фуко, а згодом і Ж. Дерріда не руйнували самої постаті автора, тільки позбавили його центральної позиції...» [24, с. 143]. Новий погляд на мову, автора та читача внесли зміни у прочитання текстів: «Роль автора як творця певного смислового тексту все більше редукується, а носієм цього значення стає читач» [62, с. 69].

Ролан Барт звертає увагу на історію виникнення авторства, котре, на його думку є продуктом англійського емпіризму, французького раціоналізму та ідей Реформації [79, с. 142-143]. Дослідник пише про «десакралізацію образу автора», не випадково обираючи саме таку комбінацію слів [79, с. 144]. Наділити текст «автором» означає звести його до єдиної можливої інтерпретації. Сфокусувавшись на тому, що хотів сказати автор, ми ризикуємо забути, що, власне, ми самі думаємо про прочитаний текст. Ролан Барт пише, що встановлення авторства над текстом є вигідним для тих, хто хоче керувати сенсами, насадивши зверху єдине правильне тлумачення. А тому відкинення ролі автора призводить до звільнення тексту від штучно сформованих сенсів: «Література <...> толерує те, що можна назвати антитеологічною діяльністю, по-справжньому революційною діяльністю, оскільки відмовитися фіксувати значення означає, зрештою, відмовитися від Бога» [79, с. 147]. На місце класичного автора приходять сучасний скриптор, а фокус переноситься на читача, який і надає прочитаному значення.

Ключового значення набуває інтерпретація читачем прочитаного тексту. Юрій Ковалів визначає інтерпретацію як «процедуру тлумачення понять та її результат <...> встановлення значень понятійних структур, розуміння сенсу текстів» [34, с. 429]. Процес читання книги трактується як комунікативний акт між читачем та написаним текстом, який символізує творення значень. Ганс Яусс пише, що літературна комунікація можлива коли «іншість тексту шукають і визнають на горизонті власних сподівань, коли не припускають наперед наївного злиття, а коригують і розширюють свої сподівання через сприйняття іншого» [75, с. 287]. Не існує правильної чи прийнятної інтерпретації – Ганс-

Георг Гадамер наполягає на можливості співіснування декількох способів розуміння: «Я не бачу суперечности в тому, щоби <...> існували поруч різні можливі інтерпретації, кожна з яких дозволяє вірш» [15]. Саме через страх неправильного тлумачення або ж у марному прагненні встановити єдиний сенс читачі відвертаються від текстів. Дослідник закликає читати тексти та тлумачити їх відповідно до свого досвіду, керуючись власною думкою та орієнтирами: «Хай не лякають невдачі. Кажімо, як розуміємо, ризикуймо не зрозуміти чи захряснути в прикрій непевності імпресій» [15].

На думку Умберто Еко, реципієнт твору мистецтва (у нашому випадку – читач) комунікує із текстом з огляду на свій попередній життєвий та естетичний досвід. На це звертає увагу і Ганс-Георг Гадамер, пишучи, що читач підходить до тексту, наділений власними попередніми знаннями та уявленнями: «Немає читача, який би не мав бодай якихось знань» [15]. Читач Умберто Еко «несе у собі певну конкретну ситуацію <....> певну культурну детермінанту, смаки, уподобання, власні упередження» і це, зрештою, призводить до розуміння тексту «згідно з індивідуальною детермінованістю» [19, с. 409]. Про стосунки читача та тексту дослідник пише як про унікальну інтерпретацію, оскільки кожен читач має своє власне розуміння прочитаного і «у кожному наступному баченні твір знову і знову оживає» [19, с. 409].

1.5. Дослідження читача української книги

Попри складні історичні умови українська книга потрапила до своїх читачів. Вона ширилася читацьким колом, яке наповнювало її новими сенсами та інтерпретаціями. Літературні розвідки досліджень комплексу книга-читач минулих століть дозволяють зрозуміти, яким чином формувалася українська культурна практика читання.

Український бібліограф та літературознавець Юрій Меженко ситуацію з дослідженням українського читача описав таким чином: «Нечисленні, хоч і надзвичайно інтересні, спроби Куліша, Драгоманова, Франка, Грінченка та інших спостерігати впливи української книги, її значіння в читацьких колах,

були для нашого часу як перші ластівки, як історична перспектива у минуле...» [39, с. 5]. Але ці спостереження «були проти волі дослідників не досить науково упоряджені та зафіксовані» [39, с. 5].

У 1907 році з'являється праця Бориса Грінченка «Перед широким світом». Матеріали для цієї роботи дослідник збирав під час свого вчителювання у сільській школі на Донеччині. Мовознавець пише про трагедію української книги – її читача, який не вмів читати, «через те, що до недавнього часу книга його рідною мовою була заборонена, і навіть тому, хто вмів розбирати літери, книга zostавалася німою, або недорікою, бо була чужомовна» [13]. У ХХ ст. Борис Грінченко звернув увагу на те, про що сьогодні пише Олександр Михед у книзі «Я змішаю твою кров з вугіллям», досліджуючи менталітет населення Східної України – про шахти та вугілля, які знищували не тільки здоров'я українців, а їхню культуру: «Якщо брати сам регіон, то тут робився акцент на технічній інтелігенції, і гуманітаристика була на маргінесі» [40, с. 76].

Дослідження українського читача, яке зробив Борис Грінченко, свідчить про те, що читання московських книг було одним із джерел денационалізації українців, тому мовознавцю та його дружині «доводилось і давати читати книжки додому, і самим їх читати неписьменним і письменним слухачам» [13, с. 12]. Серед прочитаного були «Енеїда», «Голка», «Микола Джеря», «Маруся», «Перекотиполе»; Борис Грінченко зберіг не тільки словесні реакції людей на ці твори української літератури, а й записи-відгуки своїх читачів. Серед таких погляд його найрозумнішого учня щодо «Енеїди» Івана Котляревського: «Книга ця дуже гарна. Гарна вона тим, що тут описано по нашому, по українському, і що тут розказано про чужі народи, як вони живуть і що вони роблять...» [13, с. 96]. Але більшість селян не розділили цього захоплення, адже їм було складно зрозуміти новаторство літературного твору Котляревського, зокрема і появу там нових для селян богів. Борис Грінченко згадує й про те, що він не бачив відомостей про те, як читає український народ, окрім двох коментарів: перший – від В. Коховського,

другий – від студента, який продавав книги на ярмарку. Обидва у листах написали, що спочатку люди приймали книгу з реготом, дивувались друкуванню творів, слухали, але були й ті, у кого читання не викликало зацікавлення [13, с. 150-151]. Борис Грінченко пише, що школи мали б поширювати книги серед людей, але було відомо, якою була школа у ті часи, «інших просвітніх інституцій, що схотіли б стати до сього діла, у нас досі не було» [13, с. 247]. А щодо української книги, то її «ширилося зовсім страшенно мало – вже через одно те, що її було як кіт наплакав» [13, с. 248]. Борис Грінченко у висновку пише про те, що інтелігенція та селянство повинні мати справедливий доступ до читання, аби український народ міг позбутися меншовартості. Адже селяни також читають Франка, Софокла, Костомарова, а інтелігенція так само потребувала у свій час коментарів та пояснень до написаного [13, с. 249].

Розвідку у дослідженні читача української книги також робили й неокласики – Микола Зеров та Павло Филипович. Про цей період Віра Агеєва пише так: «Лише в середині двадцятих Микола Зеров в одній із статей ствердив: читач Лесі Українки щойно тепер сформувався. Самі неокласики не надто тішилися тоді читацькою приязню» [1, с. 282]. Микола Зеров у статті «Леся Українка і читач» писав про те, як поступо формується коло читачів письменниці. Складність цього процесу була у тому, що український читач «любив у літературі побутові картини; жадав від письменника «наглядного навчання»...» [23, с. 235]. Микола Зеров зазначає, що період 1913-1928 років символізує зміни у сприйнятті творчості письменниці. Свою увагу він також зосереджує на спробах видати десятитомник творчості Лесі Українки: «Сама можливість такого видання є надзвичайною міркою нашого культурного зросту» [23, с. 235].

Зокрема Павло Филипович у нарисі «Соціальне обличчя читача 30-40 рр. XIX ст.» зазначає, що дослідження процесу читання та читача перебуває на рівні теоретичного обговорення. Неокласик згадує праці вже XX століття Олександра Білецького та Костянтина Довганя і пише так: «маємо спроби

з'ясувати важливість самої проблеми вивчення читача <...> але розроблення конкретного історичного матеріалу майже зовсім не знаходимо» [64, с. 17]. Павло Филипович наголошує, що загалом «нелегко збирати відомості щодо літературних творів минулих часів та їх читачів-сучасників» [64, с. 19]. Літературознавець зупиняється на тому, що для дослідження саме читацької маси необхідні реєстри передплатників, проте не всі видання мали цю інформацію, така практика вже була нехарактерною для 40-х років ХІХ ст. Головна роль у розповсюдженні української книги належала саме автору та його колу спілкування – друзі, колеги та знайомі. Такими передплатниками були переважно поміщики, студенти та викладачі університетів [64, с. 21-23].

У своєму нарисі Павло Филипович згадує про збірку «Українські пропілеї», свою увагу він звертає на літературний огляд читача нової української літератури, який символізує поява «Енеїди». Це дослідження вдалося описати Ієремії Айзенштоку, одне із завдань цієї роботи – «виявлення ролі читача за перших кроків розвитку української літератури ХІХ ст.» [2, с. 34]. Літературознавець пише: «Проблема читачівства останніми часами набуває характеру надзвичайно актуального» [2, с. 53]. Проте, як і попередні дослідники, Ієремія Айзеншток наголошує на тому, що українська література «до урозуміння пекучої справи вивчення читача ще не дійшла» [2, с. 54]. У висновку свого дослідження «Енеїди» літературознавець пише про те, що «соціальне обличчя читачів Котляревського цілком визначається обличчям сучасної інтелігентної читачівської маси: це були поміщики, дрібна шляхта, її попівство» [2, с. 56]. Ієремія Айзеншток зазначив, що селянство не читало цю поему. На прикладі огляду української поеми він наголосив на тому, що не варто ігнорувати роль читача, адже це призводить до нерозуміння не тільки всього літературного процесу, а й загалом кожної окремої книги, твору. Незмінним і дотепер лишається те, що «вивчення читача провадиться майже виключно силами книгознавців-практиків і для практичної мети» [2, с. 53].

У період 1920-1930-х виникає дискусія щодо «масової літератури та культури: з'являється новий тип читацької спільноти – пролетаріат,

декларується боротьба із неписьемністю та неосвіченістю...» [58, с. 8]. Протягом 1922-1936 років вивчення читача відбувалося також на рівні держави, ця місія належала Українському науковому інституту книгознавства. Галина Ковальчук про передумови створення цієї установи пише так: «Маємо наголосити, що книгознавчі журнали «Книгарь», «Книжний вісник», «Голос друку», наукові ідеї та практична діяльність Бібліотечно-архівного відділу <...> підготували ґрунт і зробили об'єктивно можливим і необхідним створення в Києві в 1922 р. спеціальної наукової установи...» [30, с. 37-38].

У 1926 році було створено секцію «Кабінет вивчення книги та читача», сталася зміна акценту на взаємодію книги та людини. У брошурі «Проблема читачівства та її вивчення» Василь Іванушкин пише: «Об'єктом дослідження в роботі кабінету є цілий комплекс «книжка-читач», як певна комбінація соціальних явищ» [25, с. 8]. Серед головних завдань – науково допомогти письменникам, видавцям, бібліотекарям та читачам виготовляти книгу та її споживати [25, с. 10].

Усі необхідні для досліджень матеріали збирали завдяки бібліотекарям, учителям, працівникам видавництв та книгарень і «таким чином за допомогою бібкорів міста і села, Кабінет сподівався зібрати великий фактичний матеріал про читацькі інтереси, стан роботи бібліотек...» [30, с. 288]. Галина Ковальчук пише, що вже того ж року УНІК отримав списки бібліотек, а наступного року обстежив ці бібліотеки. Головною метою було «схарактеризувати стан читачів (читачівства)» [30, с. 293]. Надалі було створено 20 000 анкет та розіслано всім бібліотекам в Україні. Не всі бібліотеки поставилися відповідально до такого дослідження, а деяким було заборонено це робити [30, с. 296]. Отримані дані свідчили про те, що великим попитом користуються твори «українських письменників В. Винниченка, М. Коцюбинського, Ф. Франка, Т. Шевченка, М. Вовчка» [30, с. 303].

Григорій Сивокінь згадує, що у 1927 році були оголошені доповіді членів Кабінету – Д. Балика, Н. Фрідьєвої, В. Тверської, В. Шпилевича на основі проведених досліджень [61, с. 193]. Н. Фрідьєва у своїй доповіді надаючи

характеристику українського читача бібліотек, виокремила три групи – «читач-робітник, читач-службовець, читач-учень» [67, с. 118]. Проведене дослідження свідчило про необхідність «термінового підвищення кваліфікації бібліотекарів та поширення пропаганди книги» [30, с. 303]. Інституту та Кабінету вивчення читача вдалося попри цензуру дослідити українську книгу та її поширення серед населення. Ще однією заслугою дослідників є «перенесення центру дослідження комплексу «книга-читач» саме на читача» [30, с. 564].

У 1931 році книгознавчі дослідження було зупинено, а фахівці цієї сфери втратили роботу. Частина дослідників була змушена виїхати через переслідування, інша – зазнала репресій. На довгі десятиліття справа дослідження українського читача та української книги зупинилася. У 2009-2011 роках з'явилися праці Любові Дубровіної, Тетяни Новальської, Наталії Кунанець про читача XIX-XX ст.

Питання сучасного українського читача та читання як культурної практики епохи незалежної України є малодослідженим та потребує розголосу і дискусій.

1.6. Роль державних установ та книгарень у промоції читання

У статті «Ключ до сталого розвитку» Софія Челяк пише про те, що держава має надавати усі можливі права для розвитку: «І, на мою думку, до них слід включити й доступ до книжок і вміння читати...» [70, с. 35]. На сьогодні державна політика у сфері книги має кілька законодавчих рамок, серед таких Закони України «Про видавничу справу». У цьому законі затверджено, що видавнича справа нашої держави має на меті «сприяння національно-культурному розвитку українського народу шляхом збільшення загальної кількості тиражів» [51]. У 3 статті закону «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» прописано, що держава підтримує вітчизняне книговидання, а метою цього документу є «визнання духовної функції книги у суспільстві; задоволення духовних, освітніх і культурних

потреб Українського народу за допомогою книг <...> сприяння збільшенню випуску книжкової продукції...» [53].

У Законі «Про забезпечення функціонування української мови як державної», а саме у статті 26 вказано, що «держава сприяє виданню та поширенню творів української літератури, перекладу і виданню державною мовою іншомовної літератури» [40]. Право ж доступу до книги та знань регулює закон «Про бібліотеки і бібліотечну справу», у ньому вказано, що громадяни мають право користуватися послугами бібліотек, а саме: звертатися до культурних цінностей, які зберігає бібліотечний фонд [50].

У 2016 році було сформовано Український інститут книги – установу, яка відповідає за розвиток державної політики у книжковому секторі. Український інститут книги покликаний «проводити промоцію книгочитання в Україні, підтримувати книговидавничу справу, стимулювати перекладацьку діяльність, популяризувати українську літературу за кордоном» [55]. У своїй структурі інститут має окремий відділ, який популяризує читання в Україні. У 2021 році УІК вперше організував акцію «Національний тиждень читання», яка і сьогодні має на меті «привернути увагу до важливості і приємності читання, надихнути українців відвідати бібліотеку чи книгарню» [43].

У березні 2023 року було затверджено Стратегію розвитку читання «Читання як життєва стратегія», яка покликана збільшити увагу до книжкового контенту, аби читання стало щоденною практикою українців. Створення стратегії «зумовлене необхідністю кардинальних змін у підходах до промоції читання як усвідомлено обраної дозвіллевої, освітньої практики та практики саморозвитку...» [57]. Результатами досягнень цілей має стати те, що українці свідомо обиратимуть читання практикою саморозвитку, освіти та дозвілля і незалежно від місця проживання матимуть доступ до книжкової продукції [57]. Наразі триває перший етап цієї стратегії (2023-2025 рр.) і одним із завдань з огляду на російську агресію є «захист книжкового ринку та бібліотечної сфери» [57].

У 2017 році було створено ще одну державну установу – Український культурний фонд, яка має на меті сприяти інтелектуальному розвитку нашого суспільства. Поява Українського культурного фонду надала можливість вітчизняним видавцям надрукувати книги і поповнити бібліотечні фонди. У 2018 році вдалося реалізувати 28 літературних проєктів [12]. Український культурний фонд пріоритетно підтримує проєкти, які покликані надати рівні права усім громадянам у доступі до мистецтва, зокрема й книжкового. Тому у 2020 році організація профінансувала проєкт «Книга, що долає бар'єри» – 600 примірників шрифтом Брайля та аудіоверсією тексту. Ці книги отримали обласні та інклюзивні школи [28]. У наступні роки організація продовжила підтримувати створення інклюзивних мистецьких продуктів. У 2021 році державна установа також профінансувала книжкові та поетичні фестивалі, які сприяли популяризації читання. Серед нещодавніх літературних проєктів – «Українська література у коміксах» – проєкт Ольги Ходацької та Надії Грачової, який у 2022 році було реалізовано завдяки підтримці Українського культурного фонду. Цей каталог «сприяє розвитку читацької культури, розвитку пам'яті, популяризації української літератури у нашій державі і за кордоном...» [63]. Сьогодні Український культурний фонд зосереджується на «збереженні культурної спадщини <...> та популяризації культурних цінностей та української мови в умовах війни» [56].

У 2024 році Український інститут книги створив інтерактивну мапу книжкової екосистеми, яка містить книгарні, серед таких: «Книгарня Є», «Буква», «Книгарні-кав'ярні Старого Лева», «КСД», «Книголенд», «Товариство унікальних творців», «Valliza», «Vivat», «Bookling», «Моя книжкова полиця», «Дім книги», «Книжкова хата», «Абетка», «Сенс», «Герої» та інші – всього нараховано 447 книгарень в Україні. Директорка УІК Олександра Коваль повідомила, що «перелік книгарень зібраний на волонтерських засадах» [11].

Книгарні сьогодні – це не просто місце продажів книг, це літературний простір промоції читання. В умовах війни відкриваються нові книгарні – «Книжковий Лев», «Сенс», «Місто», «Жовтень», «Сковорода», «Readeat». Деякі

– змушені зачинитися через пошкодження на невизначений термін серед таких кілька книгарень мережі «Книголенд» та книгарні «Є» [6].

Засновинку книгарні «Сенс» Олексію Ерінчаку та його команді вдалося на власному прикладі показати, на що здатна книгарня навіть у часи повномасштабного вторгнення: «Ми провели 80 презентацій книжок з авторами, збираючи від 50 до рекордних 200 людей на презентації книжки Віри Агеєвої <...> В Сенсі народилась ініціатива «Книжки з дому» <...> ми започаткували книжковий клуб, який зараз налічує близько 500 учасників...» [21]. Також книгарня має серію відео «Розмови з Сенсом» на YouTube, та власне медіа «Сенсор». Для того, щоб зробити книгу доступною для всіх громадян, книгарні виходять зі своїх локацій і сідають в авто. Так зробила команда «Моеї книжкової полиці». Книгарні вдалося втілити проект «Книгарня на колесах» – одним із завдань було, аби книга потрапила у села.

Попри відсутність інституційної підтримки під час повномасштабного вторгнення, книгарні формують спільноту, яка читає, обговорює прочитане та підтримує державу. Анастасія Євдокимова є модераторкою читацького клубу книгарні «Сенс»; умовою участі у клубі є донат на суму від 200 гривень на будь-який фонд підтримки українських захисників. Адже, «доки любов до української літератури зростає – перемога також стає ближчою» [29].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Отже, читання як культурна практика має власну історію становлення, яка вивчається дослідниками різних галузей. Праці Ірене Вальєхо, Роберта Дартона дають привід розглядати «читання», аналізуючи історичні свідчення того, як людство читало раніше. П'єр Бурдьє звертає увагу на те, як доступ до освіти впливає на можливість оволодіти навичками читання. Ролан Барт, Умберто Еко аналізують читання, звертаючись до роботи з текстом, а саме: зміни акцентів від того, як писати, до того, як правильно читати. Українські дослідники Марія Зубрицька та Григорій Сивокінь зосереджують свою увагу саме на національній специфіці постання комплексу книга-читач, який впливає на створення не лише культурних, а й державних сенсів.

Звертаючись до питання історії української книги, вдалося з'ясувати умови та процеси, які вплинули на поширення читання містами нашої країни – а саме: книга позбувається авторитарності церкви і стає центром дискусій авторського та державного інститутів. Адже написаний текст має набір ідей, які можуть використовуватися задля політичного впливу над спільнотою людей. З огляду на це, вдалося простежити складність розуміння терміну «ідеологія» і наголосити на потребі мати національні сенси та символи, які зберігає книга.

XX ст. позначає зміну акцентів від автора книги до її читача, тому важливо зосередити увагу на працях, які показують появу та формування читача української книги. Такими є розвідки Бориса Грінченка, Павла Филиповича, Миколи Зерова, Ієремії Айзенштока та праці членів Українського інституту книгознавства. Ці дослідження постали як роз'єднані між собою спостереження у часі, що у свою чергу свідчить про ускладнені умови постання читання як культурної практики в Україні.

Це дає привід розглядати «читання як культурну практику» зважаючи на промоцію читання, яку сьогодні активно забезпечують і державні установи –

Український інститут книги, Український культурний фонд, і приватні незалежні книгарні.

РОЗДІЛ 2

КНИГА У ПРОСТОРІ МІСТА БОРИСПІЛЬ: БІБЛІОТЕКИ ТА ШКОЛИ

2.1. Сучасні дослідження читання української книги

Читання книг як повсякденна практика сьогодення – це можливість отримати якісну освіту, оволодіти критичним мисленням і таким чином унеможливити поширення шовіністичних ідей сусідньої росії. Попри інформаційне перенавантаження, яке забезпечують дописи у соціальних мережах, фільми, серіали – книга «визначила власні унікальні функції, які досі не до снаги жодному іншому посереднику» [37, с. 27]. Серед таких «довгий синтаксис, складні розгорнуті сенси, тобто те, що навіть теоретично не може транслювати твітер» [37, с. 27]. Умберто Еко пише так: «Одне з двох: або книжка лишиться носієм для читання, або існуватиме щось схоже на те, чим книжка не припиняла бути» [18, с. 15]. Письменник зазначає, що книга може змінювати свій фізичний вигляд, але сотні років її функції залишаються незмінними: «Книжка – це як ложка, молоток, колесо чи ножиці. Один раз винайшли – і покращити вже неможливо. Неможливо створити ложку, кращу за ложку» [18, с. 15].

Читання книг та надання переваги друкованому слову є важливим процесом не тільки у становленні особистості, а й громади та держави, «саме тому книжка – це неоціненний елемент національної безпеки» [29, с. 29]. У 2021 році Антон Мартинов зробив огляд на книжкові ринки України та Польщі і зазначив щодо книгарень: «У наших сусідів їх удесятеро більше <...> без зростання кількості книгарень сподіватися на прогрес у промоції читання не варто» [38, с. 33]. Розповсюдженою є думка також щодо стану бібліотек як культурного осередку промоції читання: «Більшість українців взагалі не відвідує бібліотеки, їх можна зрозуміти. Адже переважно це просто склади старих книжок, макулатури» [73, с. 31].

У 2018 році за підтримки Українського культурного фонду було проведено масштабне дослідження читання. Воно засвідчило, що «друковані книжки щодня читають лише 8%, кілька разів на тиждень – 16% <...> Ніколи не читають друкованих книжок 36% респондентів, ніколи не читають (не слухають) електронних чи аудіодоріжок 65% опитаних» [85]. 35% купують книги для читання, лише 15% читачів беруть книги у бібліотеці. Мовний аспект також було враховано та досліджено: перевагу читанню книг українською мовою надали молодші респонденти та читачі Західного регіону, а Південні, Східні та Центральні регіони продовжували послуговуватися книгами, які написані російською мовою [85].

«Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання» – соціологічне дослідження Українського інституту книги, яке вдалось організувати у 2020 році. Результати опитування такі: 7% респондентів читають щодня, 17% – кілька разів на тиждень, 32% не читають взагалі. Джерелами отримання книг у 40% опитаних – книгарні, 17% беруть книги у публічних бібліотеках, а 7% відвідують шкільну бібліотеку. 30% обрали українську мову, як зручну для прочитання книг, 32% опитуваних відповіли, що все одно, якою мовою читати [17].

У 2021-2022 роках на сайті Верховної Ради України з'явилися законопроекти, які мали на меті підтримати книговидавничу галузь та осучаснити бібліотеки України («Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидання і книгорозповсюдження») [52]. У 2023 році Український інститут книги простежив, як читають українці та які зміни відбулися. Олександра Коваль зазначила: «Українці почали читати більше. Це суттєво більше, і на це варто зважати тепер, будуючи подальшу державну політику у сфері промоції читання...» [9]. Щоденно читають 17% опитуваних, а кілька разів на тиждень – 19%. Джерелами отримання книг для 41% респондента залишаються книгарні, а мовою читання 54% є пріоритетно українська [9].

Попри війну кількість українців, які читають зростає, видавництва та книгарні адаптуються, аби продовжувати свою роботу. Книжкова галузь нашої країни продовжує очікувати на фінансову підтримку від держави. Книгарні «вже цього року мали б почати активно розвиватися завдяки державним програмам субсидій для відшкодування вартості оренди..» [6]. Але внаслідок пандемії та повномасштабного вторгнення ці процеси призупинено.

У березні минулого року Кабінет міністрів погодив довготривалу Стратегію розвитку читання «Читання як життєва стратегія». Стратегічна ціль документу – об'єднати видавництва, книгарні, публічні та шкільні бібліотеки у спільній меті – «формування звички та потреби в читанні як обов'язкового компонента життєвої стратегії...» [57].

2.2. Співпраця з Українським інститутом книги

Стратегія розвитку читання «Читання як життєва стратегія» має кілька етапів реалізації, перший – це період з 2023-2025 роки. На цьому етапі державні органи ухвалюють рішення, які необхідні для популяризації читання та захисту книжкових фондів України [57]. Минув рік, саме час робити перші висновки.

У межах проходження практики в державній установі Український інститут книги мені вдалося провести дослідження щодо обізнаності управлінь, бібліотек, шкіл, молоді міста Бориспіль в актуалізації теми читання. Спільно з Українським інститутом книги ми визначили, що на прикладі одного з міст Київської області – Борисполя – можна простежити складнощі та переваги у реалізації Стратегії розвитку читання, які помітні вже сьогодні.

Бориспіль – це місто, яке перебуває у близькому розташуванні до столиці України. До початку повномасштабного вторгнення Бориспіль відіграв стратегічну роль у міжнародних авіап перевезеннях. У 2020 році місто об'єдналося з шістьма старостинськими округами та утворило Бориспільську міську територіальну громаду. Вона має 15 закладів загальної та середньої освіти, 9 з них – у місті Бориспіль. Всі школи забезпечені бібліотеками. У місті функціонує також система бібліотек під назвою Бориспільська Публічна

бібліотека імені В'ячеслава Чорновола з відокремленими структурними підрозділами. Такими є Центральна бібліотека, бібліотека для дітей і міська філія. Старостинські округи мають 14 сільських бібліотек, які є частиною Бориспільської громади.

Під керівництвом Юрія Марченка – начальника відділу стратегічної роботи і аналітики я розпочала дослідження «Читання у місті Бориспіль». Ми визначили стейкхолдерів для глибинних інтерв'ю – управління освіти, культури, директори та бібліотекарі Бориспільського академічного ліцею, Бориспільського ліцею «Основа», директор Центральної бібліотеки міста.

Ми окреслили основне завдання інтерв'ю – отримати інформацію, яким чином поповнюється книжковий фонд Публічної та шкільних бібліотек; як пандемія та війна вплинули на постачання книг; яким чином відбувається промоція читання; чи відома жителям міста державна установа Український інститут книги; і що кожен з опитуваних може зробити для того, щоб читання було щоденною культурною практикою у місті Бориспіль.

Для отримання необхідної інформації я домовилася про зустрічі з представниками управлінь, ліцеїв та бібліотек. Кожна із розмов тривала від 30 хвилин до 2 годин. Всього вдалося провести 7 інтерв'ю. Час від часу ми робили перерви у спілкуванні з бібліотекарами, коли діти заходили обрати книги для читання. Наше дослідження ми також доповнили анкетуванням учнів старших класів вище згаданих ліцеїв. Це дозволяє порівняти відповіді начальників управлінь, директорів, бібліотекарів та учнів.

2.3. Поповнення книжкових фондів міської та шкільних бібліотек міста Бориспіль

Дослідження «Читання в місті Бориспіль» я розпочала з інтерв'ю з представниками управлінь освіти та культури – Катериною Шабан та Ольгою Борисенко. Начальниці управлінь пояснили, що фонд шкільних бібліотек складається з основного – художньої літератури та додаткового – підручників для навчання. Тому поповнення фондів шкільних та міських бібліотек

відрізняється у наявності посібників для навчання, які заклади освіти забезпечує виключно держава. Начальниця управління освіти – Катерина Шабан розповіла, що у місті була ситуація, коли розпочинав свою роботу новий освітній заклад – Бориспільський академічний ліцей. Учням були потрібні підручники, які держава не мала змоги купити. За таких обставин місто було готове забезпечити учнів посібниками, але управлінню повідомили, що підручники – це прерогатива виключно держави. Сьогодні навчальним закладам бракує посібників для навчання. Діти використовують електронний варіант підручників, роблять ксерокопію та обмінюються книгами. Попри відсутність книг вчителі та батьки намагаються забезпечити дітей необхідними матеріалами, щоб не переривати навчальний процес.

Щодо художньої літератури, то фонди бібліотек поповнюються за державні, міські кошти та акції «Подаруй книгу бібліотеці». Управління освіти та культури, директори ліцеїв не впливають на те, які книги художньої літератури може отримати заклад, проте – визначають, які підручники необхідні учням для навчання. Оксана Пономарьова, директор Бориспільського академічного ліцею, пояснила, що існує процедура, коли збираються вчителі, визначають пріоритетність посібників і заповнюють програму. Таким чином відбувається співпраця управління освіти та шкіл у місті Бориспіль у забезпеченні фондів бібліотеки підручниками.

Протягом 2018-2023 років заклади освіти отримували книги наступним чином: протягом 2018 року фонди шкільних бібліотек поповнилися на 156 книг художньої літератури та 28019 підручників; у 2019 році – 132 книги художньої літератури, 20676 – підручників; протягом 2020 року надійшло 184 книги художньої літератури та 19611 підручників; у 2021 році – 120 книг художньої літератури, 29300 підручників; у 2022 році – 282 художні книги та 468 підручників; протягом 2023 року вдалося отримати 260 книг художньої літератури, 25382 підручники. Ці цифри вказують на різницю у тисячах одиниць книг між посібниками та книгами художньої літератури.

Директори та бібліотекарі Бориспільського академічного ліцею та ліцею «Основа» підтвердили думку, що пропозиція книг художньої літератури не задовольняє попит учнів. Надія Пастушенко, бібліотекар Бориспільського академічного ліцею, пояснила, що на кожну дитину бібліотека повинна мати 10 книг, якщо школа має 1500 учнів, то книг має бути близько 15 тисяч, але ліцей має тільки 1793 книги художньої літератури та 16334 підручники. Директор Бориспільського ліцею «Основа» зазначила, що художня література не фінансується, а управління дарують одиничні екземпляри книг. Кількість художньої літератури у ліцеї становить 3900, підручників – 24800.

Фонди шкільних бібліотек потребують поповнення, адже під час інвентаризації шкільні бібліотеки вилучають книги, які не відповідають санітарно-гігієнічним нормам, значну кількість російськомовних книг бібліотеки прибрави зі своїх фондів у рамках закону про декомунізацію. До прикладу Бориспільський ліцей «Основа» до 2015 року мав російськомовний книжковий фонд. Сьогодні батьки та учні активно поповнюють бібліотеки книгами шляхом дарування або тимчасового обміну. Діти залишають бібліотеці свою книгу, а через певний час забирають. Бібліотека надає її для прочитання учням та слідкує за тим, аби з книга повернулася до свого власника непошкодженою. В управлінні освіти пояснили, що школа не може закуповувати самостійно книги, адже це характеризується як нецільове використання коштів. Тому директор не має можливостей забезпечити шкільну бібліотеку сучасною художньою літературою.

Коли учні не знаходять необхідних книг у бібліотеках закладів освіти, то на них чекає простір Публічної бібліотеки, яка налічує близько 60 тисяч книг українською та англійською мовами – серед яких найдавніше видання 50-х років (бібліотека міста Бориспіль кілька разів була спалена, а небайдужі люди продовжували відновлювати бібліотечну справу і шукати приміщення для книг). На відмінну від закладів освіти, Центральна бібліотека співпрацює з управлінням культури та Українським інститутом книги. Від державної установи бібліотека для дітей у 2021 році отримала 510 книг художньої

літератури, а у 2022 році Публічна бібліотека імені В'ячеслава Чорновола – 245 книжок. Кожна із книг має позначку від Українського інституту книги. Міська рада також долучається до поповнення фондів Публічної бібліотеки. Протягом 2020-2023 років було виділено 240 тисяч гривень на придбання нових книг. Це вперше відбулося виділення такої суми для міської та сільських бібліотек, до 2018 року не було масштабних виділень коштів.

Директор та бібліотекарі Публічної бібліотеки безпосередньо впливають на те, які книги отримує установа. Якщо депутати виділяють кошти з міського бюджету, то бібліотекарі переглядають записи незадоволеного попиту і формують необхідні списки книг. Директор бібліотеки – Жанна Кручиніна – наголосила, що при замовленні книг бібліотекарі також зважають на шкільну програму, а саме на ті книги, яких бракує. На 2024 рік міська бібліотека сформувала план закупівлі книг на суму 80 тисяч гривень. Цю пропозицію мають розглянути депутати міської ради і висловити підтримку або виступити проти цього рішення. Проте сьогодні пропозиція книг художньої літератури у Центральній бібліотеці міста також не задовольняє попит читачів. Жанна Кручиніна пояснює це так, що сьогодні кількість людей, яким є що сказати, перевищує фінансові можливості держави та міського бюджету, які мали б виділити кошти і надати книгу читачам бібліотеки.

Дослідивши, як міська та шкільні бібліотеки отримували книги протягом 2018-2024 років, можу сказати таке. Представники управлінь та бібліотек акцентують увагу на тому, що коронавірусна інфекція вплинула виключно на умови роботи, але не змінила об'ємів постачання книг. Дещо інша ситуація тепер з отриманням підручників під час повномасштабного вторгнення. Через постійні обстріли міста Харків, працівники видавництва не можуть мати безпечні умови роботи і вчасно виготовляти необхідні посібники для навчального процесу. Стан фондів художньої літератури, їхнє поповнення у Борисполі залежить від зміни влади у місті, а саме: коли міський голова звертає увагу на книжкову екосистему і наполягає на виділенні коштів для міської та шкільних бібліотек.

2.4. Промоція читання у Публічній та шкільних бібліотеках міста Бориспіль

«Читання в місті Бориспіль» – це дослідження, у якому ми не тільки описуємо наявний книжковий фонд міста, а й зосереджуємо увагу на промоції читання. До теперішнього часу управління та школи не організовували опитування та анкетування, які мали б на меті схарактеризувати читання у місті Бориспіль. Проведення таких досліджень може допомогти у розумінні, якого виду промоції читання потребують жителі міста. Представники управління освіти повідомили, що це питання актуальне, тому наступного року вони спробують дослідити практику читання в межах закладах освіти. Помітними є спостереження, що у закладах освіти активно читають учні молодших класів. Вони відвідують бібліотеку, самостійно обирають книги. Це надає їм можливості бути дорослими і відповідальними. Старшокласники надають перевагу інтернет-ресурсам: аудіо та електронним книгам.

Я простежила тенденцію усного опитування, яке протягом робочого дня проводять бібліотекарі міської та шкільних бібліотек. Така практика існує для того, щоб простежити незадоволений читацький попит. Якщо певної книги немає у наявності, то її вносять до окремого списку книг, яких бракує. Жанна Кручиніна – директор публічної бібліотеки імені В'ячеслава Чорновола повідомила, що раз на рік бібліотекарі проводять анкетування, переважно в усній формі спілкування. Відвідувачі бібліотеки не зацікавлені у тому, щоб заповнювати анкети письмово і відповідати більше, ніж на 5 запитань. Отримані дані бібліотекарі надсилають до обласної бібліотеки.

Популяризувати читання книг бібліотеки міста намагаються шляхом організації літературних заходів, висвітлення актуальної інформації на сторінках у соціальних мережах, візуалізації книжкових новинок на стелажах простору бібліотеки.

Бібліотеки міста щорічно долучаються до акції «Національний тиждень читання». Протягом тижня на сторінці у Фейсбук міська бібліотека публікувала відео, в яких бориспільчани читають поетичні твори. Літературні зустрічі з письменниками – це ще один вид промоції читання, який спрямований на те, щоб залучити більшу кількість людей до літературного процесу. Публічна бібліотека зосереджує свою увагу на постатях місцевих письменників – Миколи Боровка, Віолетти Кравченко, Ніни Габінської. Рідше – запрошують письменників з інших міст, серед таких – Людмила Охріменко.

Існує дві причини, внаслідок яких у просторі бібліотеки не відбувається презентацій та обговорень книг: перша – адміністрація бібліотеки не може брати на себе відповідальність за безпеку читачів, коли спрацьовує повітряна тривога; друга – поети та письменники сучасної української літератури сьогодні намагаються продавати книги і перераховувати кошти на підтримку війська. Місцева бібліотека не може забезпечити великі продажі книг під час презентацій, тому не позбавляє письменників можливостей донатити своєю творчістю.

Публічна бібліотека імені В'ячеслава Чорновола організовує зустрічі бібліотекарів та читачів у межах бібліоклубу ментального здоров'я «Берегиня». Це подія, під час якої місцеві жителі спочатку обговорюють мистецькі практики, які покращують психічний стан, а потім бібліотекарі розповідають про книги, які варті прочитання. Актуалізація простору бібліотеки та книг також відбувається у контексті медіафакультету «Цифрова освіта». Викладачі курсу навчають бориспільчан роботі з електронними носіями інформації. Найкращі студенти цього курсу отримують книги у подарунок.

Для популяризації читання книг у закладах освіти залучають активне ведення сторінок у соціальних мережах, організацію літературних уроків та зустрічей з сучасними письменниками, поетами. Бібліотекарі також задіюють сучасний спосіб обміну книг у межах одного закладу освіти – буккросинг. Про нові надходження книг бібліотеки учні дізнаються зі стенду «Новинки». Шкільні бібліотеки щорічно долучаються до ініціатив, на яких зосереджує

увагу Український інститут книги. Вчителі Бориспільського академічного ліцею організують літературні вечори. До цієї ініціативи вдається залучити 10-12 учнів, переважно дівчат. Діти обговорюють поетичні твори, наприкладі власного життя, осмислюють ідеї авторів. Заохотити учнів відвідувати бібліотеку адміністрація школи намагається шляхом ігор. Такою є ініціатива «Вечір настільних ігор», коли школярі збираються групами по 6-10 людей і проводять час у стінах бібліотеки. Вчителі та бібліотекарі Бориспільського ліцею «Освіта» заохочують читати дітей крізь призму ініціативи «Читаю і малюю». Під час акції «Національний тиждень поезії» діти візуалізували прочитане. До повномасштабного вторгнення учні осмислювали твори класиків, розігруючи вистави в актових залах ліцеїв.

Школи як і місцева бібліотека не організують зустрічі з сучасними письменниками з огляду на те, що не можуть купити достатню кількість примірників. Проте нещодавно військовий та дитячий письменник Макс ван Форсайд приїжджав у місто Бориспіль і робив презентацію книги «Подорож Україною та чарівний дракон» в одному із закладів харчування. Батьки та діти завітали на цю подію, купили книги і таким чином підтримали збір для військових потреб. Цей досвід організації події може стати доречним у промоції читання у межах закладів освіти. Адже попит на літературні зустрічі є, письменники відгукуються, а книги успішно знаходять своїх читачів.

2.5. Анкетування учнів старших класів Бориспільського академічного ліцею та Бориспільського ліцею «Основа»

Методом анкетування я простежила думки 118 учнів одинадцятих класів Бориспільського академічного ліцею та ліцею «Основа» щодо читання як культурної практики повсякденного та шкільного життя.

Спершу я звернулась до директорів ліцеїв – Оксани Пономарьови та Жанни Шанюк, аби отримати дозвіл на проведення анкетування. Після згоди директорів, я надіслала посилання на Google форми, де подано 14 питань: «Як часто ви читаете книжки?», «Чому ви читаете книги?», «Чому ви не читаете

книжки?», «Який формат книг переважає у вашому житті?», «Де ви берете книги для читання?», «Коли крайній раз ви купували книгу?», «Що впливає на вибір книги?», «Як часто відвідуєте шкільну та Публічну бібліотеки?», «Чому не відвідуєте бібліотеку?», «Чи комфортно ви почуваетесь у просторі бібліотеці?», «Чи достатня кількість книгарень у місті?», «Чи знаєте ви про Український інститут книги?», «Що потрібно для того, аби ви читали більше?», «Що має з'явитися у місті, аби попит на книги збільшився?». Формуючи питання для учнів старших класів ми врахували категорії дітей, які читають, та тих, хто не читає. Одним із завдань опитування – простежити фактори, які впливають на те, що діти не обирають читання як дозвілля. Отримані відповіді вдалося перенести у формат діаграм, аби візуально порівняти з відповідями директорів та бібліотекарів.

На сьогодні Центральна та шкільні бібліотеки – це єдиний простір, всередині яких відбуваються заходи з промоції читання. Дві книгарні міста не організовують літературні заходи, не завжди у їхньому фонді можна знайти необхідну книгу.

Проведене анкетування засвідчило, що щодня читає 25% опитаних учнів, кілька разів на тиждень – 10%, а не читає книжки – 25% учнів. Джерелами отримання книг у 58% школярів обрано книгарні, лише 4% бере книги у бібліотеках. На питання «Що впливає на вибір книги?» 80% опитуваних відповіли, що книжкові блогери, 1% учнів повідомили, що бібліотекарі. 86% опитаних зазначили, що не відвідують бібліотеку, 13% бувають в установі кілька разів на місяць. 86% школярів це пояснили таким чином, що бібліотека немає потрібних книг у своєму фонді. А для того, щоб попит на книги збільшився, на думку 62% учнів мають з'явитися книгарні, 14% зазначили – що бібліотеки, а 12% опитаних висловили думку, що бракує заходів для промоції читання.

Проведене анкетування показало, що учні не зацікавлені відвідувати бібліотеку, не допомагають у мотивації читання і шкільні заходи. З роками залишається незмінною тенденція організацій подій до річниць народження та

смерті письменників. Проте потреба прийти до бібліотеки, провести дискусію з однокласниками, підготуватися до уроку, знайти необхідні матеріали не виникає в учнів ліцеїв.

Нове покоління учнів потребує візуалізації літератури та нових підходів у викладанні предмету. Візуалізація, яку мені вдалося простежити під час опитування директорів та бібліотекарів – це презентації про письменників та їхню художню творчість на екранах шкільних комп'ютерів. Досвід сучасної рецепції та адаптації творів українських письменників може бути використаний вчителями та бібліотекарами під час обговорення творчості поетів. Проєкти творчого об'єднання «МУР», проєкт Мистецького арсеналу «Футомарення», музичний альбом «Твої вірші, Мої ноти» Артема Пивоварова – ці матеріали можна використовувати для того, щоб привернути увагу учнів до актуальності творчості українських поетів.

Дослідження встановило малу залученість батьків у процес читання їхніх дітей. Ініціативи подарувати книжку шкільній бібліотеці та поповнити фонди сучасної художньої літератури – це заклики класних керівників учнів. Спільно з Українським інститутом книги я формувала питання для батьків учнів, ці відповіді були б допоміжними у розумінні читання як сімейної культурної практики. Адже особистий приклад для дітей – це можливість надалі не пояснювати, чому варто і важливо читати книги. Зважаючи на конфіденційність особистої інформації у період війни, я не отримала дозволу директорів ліцеїв на спілкування з батьками учнів. Актуальними залишаються питання «Чи цікавляться батьки, що читають їхні діти у школі? Чи вистачає книг художньої літератури? Яких авторів їхнім дітям пропонує читати держава?». Сьогодні батьки можуть бути тим голосом, який вимагає від влади, держави та органів місцевого самоврядування коштів на художню літературу для дітей; та структури навчання, яка б фокусувалася на уважному прочитанні книг, а не фрагментарному – хрестоматій.

2.6. Складнощі та переваги у втіленні Стратегії розвитку читання на прикладі міста Бориспіль

У процесі дослідження «Читання у місті Бориспіль» я отримала відповіді від представників управлінь, бібліотек та закладів освіти щодо їхньої обізнаності у Стратегії розвитку читання. Майже всі представники державних установ, з якими мені вдалось провести інтерв'ю ознайомлені з цим документом, за винятком директора та бібліотекара Бориспільського академічного ліцею.

Управління культури та освіти вбачають недоліки у Стратегії розвитку читання з огляду на те, що вона орієнована на публічні бібліотеки. Поза увагою, на їхню думку, лишаються садочки та школи. Відсутність фінансування – це ще одна перешкода на шляху до промоції читання. Заклади освіти не мають необхідної кількості книг художньої літератури. Фонди шкільних бібліотек поповнюють меценати та батьки. Кількість книг, які школи міста Бориспіль отримують від держави протягом року не перевищує 260 одиниць на 9 закладів освіти.

Директор та бібліотекар Бориспільського ліцею «Основа» також наголошують на потребі мати матеріальне підґрунтя, яке дозволить забезпечити активних читачів книгами та надасть можливість обирати між різними форматами читання – друкованою, електронною та аудіокнигою. Школи активно долучаються до ініціатив, які запроваджує Український інститут книги, і наголошують на тому, що співпраця з державною установою необхідна. Попри відсутність необхідних книг бібліотекарі організовують заходи з промоції читання. Для Національного тижня читання вчителі друкували поезію на папері, діти розбирали матеріали та осмислювали творчість таких сучасних поетів як Сергій Жадан.

Директор Публічної бібліотеки імені В'ячеслава Чорновола – Жанна Кручиніна – звертає увагу на переваги Стратегії розвитку читання «Читання як життєва стратегія». Актуальним на сьогодні є те, що цей документ покликаний об'єднати навколо книги людей різного віку та професій: письменників, видавців, дітей, батьків, вчителів. Одним із головних завдань Стратегії розвитку читання у період повномасштабного вторгнення, на думку Жанны Кручиніної, є

зберегти фонди і життя людей. Адже бійці, які повертаються на щиті – це читачі, які колись ходили у міську чи шкільні бібліотеки.

Представники державних установ (управлінь, бібліотек та шкіл) наполягають на тому, що читання як щоденна культурна практика у місті Бориспіль не є можливою без сімейного прочитання книг. Батьки власним прикладом мають заохочувати дітей цікавитися книгами та сенсами, які вона надає. Держава та місцева влада мають у свою чергу потурбуватися, аби заклади освіти і садочки мали книги для навчання. Щоб учні свідомо обирали читання своїм дозвіллям. Адже помітним залишається факт, що саме у школі від 5 до 9 класу учні втрачають інтерес до читання. Це стається на тому етапі, коли учень приходить до бібліотеки і запитує необхідну книгу. У бібліотеці йому кажуть, що такої книги немає, або вона є лише в одному екземплярі і потрібно почекати. Наступного разу дитина не приходить – і шукає інформацію в Інтернеті.

Стратегія розвитку читання «Читання як життєва стратегія» має за мету збільшити доступ до книги. Ми врахували цей момент у нашому дослідженні. Тому одним із питань було, чи мають заклади освіти та бібліотеки умови для того, щоб люди з інвалідністю долучалися до процесу читання. Публічна бібліотека має три книги шрифтом Брайля. І навіть, якщо необхідні книги будуть у просторі бібліотеки, то ветерани війни та діти, які не можуть самостійно пересуватися не зможуть дістатися до бібліотеки. Це ще один аспект, який важливо враховувати у реалізації Стратегії розвитку читання.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Отже, читання як культурна практика сьогодення набуває значення не тільки на особистому рівні українців, а й на загальнодержавному. Книгарні, бібліотеки та державні інституції попри війну розвивають книжкову галузь в Україні. Свідченням цього є Стратегія розвитку читання «Читання як життєва стратегія» на період до 2032 року. Минув рік дії цього документу, помітними є перші результатами.

Для того, щоб дослідити, яким чином відбувається актуалізація читання в Україні, я провела польове дослідження про читання у рідному місті Бориспіль. Мені вдалося опитати представників управління освіти, управління культури, Бориспільського академічного ліцею, Бориспільського ліцею «Основа» та директора Центральної бібліотеки міста. До анкетування також долучилися учні старших класів вище згаданих ліцеїв. У місті Бориспіль є ще також дві книгарні, але їхні представники відмовилися комунікувати. Простір книгарень на сьогодні – це магазини продажів, без додаткових подій, які мають на меті промоцію читання.

Отже, проведене інтерв'ювання та анкетування свідчить про те, що важливим для стратегії читання є втримати зацікавлення дітей, яке виникає у молодших класах. Воно зникає, коли діти приходять у шкільні бібліотеки і не знаходять потрібної їм книги. Надалі маємо ситуацію, коли 86% одинадцятикласників не ходить у бібліотеки, а 25% з них не читає книжки взагалі. У початкових класах є предмет «Читання», що у середній та старшій школі стає «Українською літературою», від традиційних перевірок швидкості читання вчителі переходять до глибокого аналізу творів українських письменників. Читати з розумінням, у зручному темпі, у комфортній атмосфері, з вмінням оцінити отриману інформацію – це навичка, яку учень має здобувати не лише протягом початкових класів. Закладам освіти бракує терпіння та уваги до становлення індивідуальної практики читання їхніх учнів.

Попри те, що заклади освіти активно долучаються до ініціатив, які організовує Український інститут книги, існує проблема – відсутність належної кількості книг художньої літератури у школах. Анкетування учнів також свідчить про те, що у місті бракує заходів для промоції читання, та книгарень, у яких можна було б придбати книжку. У цьому дослідженні я також з'ясувала, що вчителі та учні потребують уваги від таких державних інституцій як Український інститут книги та Український культурний фонд.

Недослідженими лишаються питання, які виникають після організованого опитування у місті: «Яка ситуація з промоцією читання у селах: у місяцях, де бібліотека це не кілька поверхів будівлі, а одна кімната? Які люди там працюють і як читають? Чи знають про Український інститут книги?». Почутими є відповіді на питання, що кожен з представників опитаних може зробити для того, аби читання стало щоденною культурною практикою у місті Бориспіль. Отримані відповіді свідчать про те, що наразі держава не виділяє достатню кількість коштів на закупівлю художньої літератури для бібліотек та закладів освіти.

РОЗДІЛ 3

«БОРИСПІЛЬ ЧИТАЄ»

3.1. Громадські ініціативи та проєкти як культурна промоція

Потреба осмислювати українську літературу і популяризувати її читання особливо в умовах повномасштабного вторгнення спонукає до створення різноманітних літературно-мистецьких проєктів, які є синтезом різних факторів – візуалізації, диджиталізації та соціалізації.

Залучення сучасного читача потребує застосування сучасних підходів. Безперервний потік інформації та візуальних подразників не лише втомлює, а й створює бар'єр для сприйняття. Звиклі до швидкого формату новин та контенту в Інтернеті, ми часто не спроможні переглянути до кінця кількогадинний фільм чи зосередитися на книзі, читання якої може тривати тижнями. Шляхом для повернення та зацікавлення читачів є візуалізація та використання технологій. Культура загалом і читання зокрема, ще й досі можуть асоціюватися з радянськими музеями й бібліотеками та здаватися все такими ж – закритими, недоступними та нецікавими. Саме форма візуальної подачі та культурний діалог між інституціями та суспільством сприятиме руйнуванню упереджень та виходу культури із цих закритих просторів.

Помітним є зміни, які відбуваються на загальнонаціональному рівні протягом крайніх 10 років. Суспільна реальність сьогодення виражена у потребі підтримувати видавничу сферу, поповнювати бібліотечні фонди та провадити промоцію читання. Складні політичні та суспільно-економічні чинники, безперечно, вплинули на теперішню ситуацію у сфері культури. Світова пандемія COVID-19 на певний час унеможливила роботу друкарень, книгарень та бібліотек, позбавивши багатьох культурних діячів роботи та зачинивши двері багатьох культурних просторів для багатьох українців. Соціальна дистанція між людьми спричинила вимушене культурне дистанціювання. Урядова ініціатива

«ЄПідтримка» була спрямована на, з одного боку, заохочення до вакцинації, а з іншого – на виправлення складної ситуації в культурній сфері. Ця ініціатива була надзвичайно успішною, спонукаючи людей до вакцинації задля порятунку власного життя – та, як наслідок, підтримки життя культури.

Повномасштабна війна загостила потребу захищати нашу культуру. Як ніколи раніше, заохочення до читання та пізнання культури стало пріоритетом. Українці по обидві сторони кордону та українці на тимчасово окупованих територіях потребують культурних ініціатив та проєктів, оскільки загроза втрати ідентичності та зв'язку одне з одним наразі є вкрай гострою. Важливим є також створення проєктів, орієнтованих на громадян інших країн та світ загалом. Такі проєкти допоможуть здолати стереотипи щодо України та її народу, створити нові асоціації, зруйнувати старі та розповісти про нашу культуру.

На національному рівні державні установи – зокрема, Український інститут книги, Український культурний фонд – проводять дослідження читання, аби привернути увагу до читання як свідомої звички українців. Держава інвестує у розвиток читання, затверджуючи план реалізації ініціативи «Читання як життєва стратегія».

Видавництва та книгарні активно підтримують українських письменників та власними силами ініціюють проєкти, які актуалізують читання як культурну практику. Вони формують книжкову екосистему, об'єднуючи читачів навколо презентацій книжок, кави та тістечок. Простір книгарень постійно зазнає змін і перетворюється з місця, де можна придбати книги, в культурний осередок.

Важливою складовою літературного життя книгарень є читацькі клуби. Така форма обміну думок мотивує читати літературу, глибше розуміти тексти та критично осмислювати написане. Сьогодні організатори читацьких клубів змінюють формат спілкування, аби залучити аудиторію з різних країн та міст. Проте традиційно зберігають можливість зустрітися в реальному житті.

Активні зміни у читацькому середовищі відбуваються саме у великих містах, де є видавництва, книгарні, культурні центри та розвинена

інфраструктура. До прикладу, у місті Борисполі Київської області промоція читання книг зосереджена виключно у бібліотеках – міській та шкільних. Час від часу жителі міста проявляють ініціативу і проводять літературні бранчі. Поодинокими також є випадки, коли у місто приїжджають організатори літературних перформенсів.

Необхідністю сьогодні є створювати літературно-мистецькі проєкти, які б привертали увагу аудиторії невеликих міст та сіл до проблеми читання. І об'єднували людей різного віку та статі у читанні та обговоренні книг української літератури. Такі проєкти допомогли б переосмислити класиків, які, на думку, місцевих жителів є, з одного боку, недоступними та закритими, а з іншого – застарілими й нецікавими. Саме проведення ініціатив та проєктів є ключем до перетворення читання на по-справжньому щоденну та звичну практику кожного українця.

3.2. Концепція проєкту

У практичній частині під час інтерв'ювання представників управлінь, шкіл та бібліотек я ставила питання: «На вашу думку, що ви можете зробити ще, аби читання у місті Бориспіль стало повсякденною культурною практикою?». Створення проєкту під назвою «Бориспіль читає» є моєю особистою відповіддю на це питання. У моєму місті не проводили досліджень читання, не існувало до цього часу і спільної платформи, яка б об'єднували тих, хто любить читати [76].

«Бориспіль читає» – назва проєкту свідчить про те, що місто має активних читачів, які потребують спільного майданчика для обговорення прочитаного. Ще одним натхненником назви став проєкт «Читати Київ», який дозволяє подивитися на місто крізь призму літератури: письменників, творів та листів [72]. Прочитати таким чином Бориспіль неможливо, але спробувати зробити так, щоб якомога більше людей читало у цьому місті – можливо. Отож, проєкт актуальний, оскільки він заохочує читати та формує інтернет-платформу, де

місцеві жителі зможуть дізнаватися усю інформацію щодо книжкових новин та літературних подій у місті Бориспіль.

Було необхідним дізнатися, які літературні проєкти вже існують у місті Бориспіль. Серед таких – «Літературні бранчі» з лекторкою Ярославою Кривенко. Ціна лекції – від 450 до 750 гривень. Ярослава Кривенко розповідає про життя та творчість українських письменників. А усі отримані кошти від лекцій організаторки перераховують на підтримку українських захисників. Читацький клуб «ВамBook» – зібрання активних читачів міста, які зустрічаються раз на місяць та обговорюють одну чи дві книги. Локаціями для зустрічей організаторки читацького клубу – Ольга Чуловська та Тетяна Лупаїна – обирають ресторани та кав'ярні. Доеднатися до читацького клубу «ВамBook» можуть виключно жінки та дівчата. Проєкт «Бориспіль читає» не ставить обмежень – будь-хто може підписатися на сторінку в Інстаграмі, отримати інформацію, доєднатися до ініціатив та відвідати читацький клуб безкоштовно.

Отже, цей проєкт – промоція читання у місті Бориспіль. Це відібрані книги, які будь-хто може взяти на вказаних локаціях, почитати та повернути у заклад. «Бориспіль читає» – це реалізація соціального ролику на тему «Читання як сімейна культурна практика навіть за умов війни», а також створення читацького клубу, до якого можуть долучитися зацікавлені містяни.

Мета проєкту: популяризувати читання літератури у місті Бориспіль, а саме: створити сторінку в Інстаграмі, аби мотивувати читати та ділитися відгуками щодо книг та довкола книжкових подій.

Завдання:

- створити сторінку в Instagram для публікацій ініціатив проєкту «Бориспіль читає»;
- реалізувати ініціативи «Читай і передавай», «Читай і коментуй» та «Читай і донать»;
- висвітлити процес та результати літературного проєкту «Бориспіль читає» на офіційній сторінці в Instagram.

Цільова аудиторія проекту: молодь міста Бориспіль (від 15 до 30 років), яка цікавиться літературою та заходами з промоції читання. Також проект орієнтується на управління молоді та спорту. У цьому році у місті Бориспіль відкрили Перший молодіжний центр, у якому збирається молодь міста для вдосконалення своїх лідерських здібностей.

«Бориспіль читає» – це проект, який на теперішній час не потребує капіталовкладень, виключно часу та партнерів для наповнення сторінки. Здобувати нових читачів проект може через публікації у співавторстві з книголюбам та волонтерами міста Бориспіль. Уподобайки, взаємна підписка, поширення сторіз та згадки проекту – це комунікація, яка допомагає популяризувати проект у місті.

Створюючи логотип проекту, я використовувала програму Canva: темно-зелений фон та два шрифти – Glock Grotesk 2.0 та Blackest Text, які утворили напис «Бориспіль читає», зверху я розмістила книги. Для оформлення дописами сторінки я використовувала фото @lunar_neutrino, програму Picsart та шрифти Lemon Milk Regular, Бебасболд.

Перші публікації проекту «Бориспіль читає» я планувала розмістити таким чином:

1. Історична розвідка про бібліотеку імені В'ячеслава Чорновола;
2. Інтерв'ю з директором Центральної бібліотеки Жанною Кручиніною;
3. Представлення ініціативи «Читай і передавай»;
4. Підбірка книжкових порад від книголюбів міста Бориспіль;
5. Соціальний ролик з промоції читання в умовах сьогодення, ініціатива «Читай і донать»;
6. Анонс про читклуб;
7. Представлення ініціативи «Подаруй книгу шкільній бібліотеці»;
8. Книжки, які подорожують містом;
9. Соціальний ролик, який заклав збір на три рулони спанбонду;
10. Місто, яке читає та обговорює книги.

Після планування дописів та комунікації з фотографом, волонтерами та книжковими блогерами я приступила до реалізації проєкту – створення дописів та їхньої публікації.

3.3. Реалізація проєкту

У рамках проєкту «Бориспіль читає» першою я вирішила втілити ініціативу «Читай і передавай» [ДОДАТОК 2]. Для цього я обрала 5 книг – «Хто ти такий?» Артема Чеха, «Драбина» Євгенії Кузнєцової, «Фелікс Австрія» Софії Андрухович, «Ворошиловград» Сергія Жадана, «За Перекопом є земля» Анастасії Левкової. Попри популярність згаданих авторів, їхні книги складно знайти у фондах бібліотек міста Бориспіль. Кожну із книг я доповнила листівкою з підписом: «Привіт, це проєкт «Бориспіль читає». Ти можеш взяти цю книгу безкоштовно, а дочитавши її, повернути до цього закладу. Як тільки книга потрапить до тебе, напиши нам @boryspil_reads. І нехай якомога більше книг подорожують нашим містом та знаходять своїх читачів».

Також я визначила дві локації у місті Бориспіль, де спостерігається активність відвідувачів – «Ветерано» (сімейна піцерія, засновником якої є військовий) та «Орбіта» (кав'ярня, у якій на зміну разом зі своїм господарем виходить кішка Робуста). Ці заклади активно підтримали мою ініціативу, виділили полицьки для книжок та запропонували додатково свої книги. Про можливість взяти книгу на прочитання заклади також розповіли на своїх сторінках в Instagram.

Ідея такого поширення книг серед містян у мене виникла під час розмови з бібліотекарем у школі. Ми говорили про те, що деякі заклади мають книги. І вона запитала: «А чи можуть діти наприклад нашої школи брати ці книги додому?». Це було риторичне запитання, адже ми знали, що ці книги більше як декор закладу, додаткове наповнення для простору і можливість переглянути книги між тим, коли чекаєш на каву чи замовлену страву. Довіра – це те, що я надала цій ініціативі. Три книги – «Хто ти такий?», «Фелікс Австрія» та

«Драбина» я віддала з власної бібліотеки, дві інші – «За Перекопом є земля» та «Ворошиловград» купила в книгарні, у місті Київ. Сьогодні містяни беруть ці книги, читають, коментують, пишуть на сторінку проєкту «Бориспіль читає», зокрема й запитують, коли книга з'явиться на полиці. Завдяки цій ініціативі мені вдалося створити допис про книги, які подорожують містом. Книги, які полишають полиці, знаходять свого читача та новий дім на кілька днів, аби вступити у діалог.

Наступна моя ініціатива – «Читай і донать», разом з відеографом @lunar_neutrino та волонтеркою Лілією Римар, ми вирішили створити відео, яке показало б, яким чином в умовах війни відбувається читання в українських родинах. Культурна практика читання – це процес, знайомство з яким первинно у людей відбувається у колі сім'ї. Це казки на ніч, книги, які потім батьки купують та дарують своїм дітям. Це на власному прикладі показувати, що кілька сторінок прочитання книги зранку – важливий ритуал саморозвитку. Протягом двох днів ми знімали відео, за таким сценарієм:

1. Дім сім'ї Лілі. Вона збирає свою донечку Еммі у садочок. Вони складають речі, у поспіху Ліля випадково бере собі дитячу книгу. Емоції цього ранку – домашній затишок, постійне поглядання на годинник та легкий поспіх. Сімейна рутинна з маленькою дитиною. Двері зачинаються, дівчата йдуть у садочок.
2. Ліля сідає в автобус, прямує на локацію плетіння маскувальних сіток. Аби не втратити кілька вільних хвилин вона дістає книгу, помічає, що замість «Я змішаю твою кров із вугіллям» – там казка «Рукавичка». Емоції цього маршруту – спогади про те, як Еммі любить цю казку, про моменти прочитання книги. І те, що світ дорослих потребує казки, добра та справедливості.
3. Ліля приходить на локацію, де десятки жінок та чоловіків щодня плетуть сітки. Підходить до свого місця і дістає навушники, аби слухати свою книгу під час роботи. Емоція цієї сцени – вдумливість в

історію, яка звучить у навушниках і розуміння того, наскільки ця історія про сьогодні.

4. Дім сім'ї Лілі. Читання та купання – це важливі ритуали для дитини. Вони завжди потребують батьків і спільної комунікації. Еммі готується до сну, у руках дівчинки телефон. Відбувається розмова з татом Еммі, військовим. Ми чуємо наступні слова: «Звірі злякалися і порозбігалася лісом. Забрав дід рукавичку та й пішов собі далі. Добраніч, моя зіронько» [59]. Емоції цієї сцени – любов та турбота, які долають відстань. Тисячі дітей сьогодні не бачать своїх батьків. Дорослі не бачать, як дорослішають діти, як швидко розумнішають. Гаджети та телефонні дзвінки дозволяють зберігати сімейні ритуали, зокрема й практику читання попри кілометри.

Ідея цього відео виникла у мене, під час роботи над відео для проєкту «Станція Бориспіль». Минулого року ми з друзями спробували через відео розповідати малознайомі факти та історії нашого міста [77]. Так ми познайомилися з Лілею та іншими волонтерами. Відзняли разом відео, яке набрало 228 тисяч переглядів [78]. Головна ідея – була прописана на плакаті: «Війна триває. Донать!» Тоді ми не збирали кошти, а дозволили усім охочим використовувати відео для зборів. Тепер нам знову вдалося втілити мою ідею, реалізувати її завдяки відеографу та сім'ї Лілі.

Завдяки цій ініціативі мені вдалося розмістити відео на сторінці «Бориспіль читає», зібрати кошти на Монобанку, аби волонтери були забезпечені матеріалами на маскувальні засоби. Усе це для того, аби врятувати життя, дітям – батьків та дитинство з казками. На прикладі однієї сім'ї нам вдалося показати, як сотні, тисячі українців сьогодні дбають про збереження культури читання та сімейних ритуалів. Адже книга завжди з нами, як і голос найближчих людей. Під звуки сирен сьогодні відбувається читання, волонтерство, дитинство та боротьба за життя [ДОДАТОК 3].

«Читай і коментуй» – ініціатива, яка дозволить безкоштовно долучитися до обговорення книги сучасної української літератури [ДОДАТОК 1]. У місті

Бориспіль є проекти, які покликані популяризувати читання – «Літературні бранчі» та книжковий клуб «VamBook», але їхня специфіка у тому, що людина повинна мати кошти, аби завітати на літературну подію. А книжковий клуб, ще і має гендерні обмеження.

Ідея «Читай і коментуй» у мене виникла під час інтерв'ювання директорки Жанни Кручиніної для мого дослідження від Українського інституту книги. Перед цією зустріччю я ходила між стелажми і розуміла, що звичайна присутність серед книг надає спокій. Я думала про читацькі клуби у ресторанах і не розуміла, чому ніхто не обирає бібліотеку місцем для обговорень книг. Надалі я сконтактувалась з директоркою бібліотеки і отримала відповідь: «Насте, вам завжди знайдеться місце у нашому просторі».

У цей час в Управління молоді та спорту відбувався конкурс молодіжних проєктів, де троє дівчат презентували ідею створення читацького клубу. Через брак досвіду вони відвідували читацький клуб «VamBook», проте зізналися, що їм поки важко бути модераторами у власному проєкті. Тож ми домовилися, що дівчата завітають на читацький клуб «Бориспіль читає», ми разом обрали книгу – «Спитайте Мієчку». Я розмістила анонс події на сторінці, перша зустріч була запланована на 26 квітня.

Я запропонувала дівчатам підготуватися до читацького клубу: замовити книгу, прочитати її, передивитися відео читацького клубу від книгарні «Сенс», який модерує Анастасія Євдокимова, переглянути рецензії на книгу та ознайомитися з презентацією цієї книги, де авторка розповідає про враження від написаного тексту.

Моя ціль – оживити простір бібліотеки, наповнити стіни будівлі інтелектуальними розмовами про сучасну літературу та дискусіями про важливість тієї чи іншої книги.

3.4. Оцінка результатів проєкту «Бориспіль читає»

Розпочнемо із ініціативи «Читай і передавай»: вдалося прослідкувати, що чотири з п'яти книг, які я залишила у закладах (піцерія «Ветерано» та кав'ярня

«Орбіта») сьогодні перебувають у читачів. На сторінку «Бориспіль читає» я отримала відгуки щодо ініціативи та фото процесу читання. Це дозволило зробити допис про те, як книга подорожує містом. Заклади міста Бориспіль цікавляться цією ініціативою та пропонують власні книги для проєкту. Анонс цієї ініціативи зібрав 72 уподобання на сторінці «Бориспіль читає» в Instagram. Створена карта подорожей книг – вона збрала 32 уподобайки.

Ініціатива «Читай та донать» також досягла своєї першопочаткової мети. Створеним та розміщеним відео на сторінці «Бориспіль читає» ми звернули увагу на читання як сімейну практику та відкрили збір на маскувальні засоби. За два дні вдалося зібрати 16 413 гривень. Звертаємо увагу на статистику, яку подає Instagram – 6 019 разів відео було відтворене, 29 аккаунтів поширили відео, 3 – зберегли нашу публікацію.

«Читай і коментуй»: 26 квітня вдалося організувати читацький клуб у місті Бориспіль, який відбувся у стінах бібліотеки імені В'ячеслава Чорновола. На обговорення книги «Спитайте Мієчку» завітали читачі різних вікових категорій – від 15 до 65 років. Роман Євгенії Кузнецової викликав позитивні відгуки у читачів, а ще – надихнув поринути у власні родинні історії. Всі читачі зізналися, що ця книга на кілька днів стала надійним притулком від новин та стресу. Мені вдалося змодерувати цю зустріч таким, чином, що ми обговорили наступні питання: «Яких нових сенсів та прочитань набуває книга «Спитайте Мієчку» з початком повномасштабного вторгнення?», «Які герої роману викликали у вас спогади про власне дитинство?», «Які проблеми Євгенія Кузнецова порушує у книзі «Спитайте Мієчку», поясніть на прикладі героїв та ситуацій роману?». Питань було більше, але кожен із нас розповідав про те, як його особистий досвід перегукується з написаним. Наприкінці нашої зустрічі, яка тривала годину, ми вирішили поворожити на книзі. Прозвучало питання: «Коли ми всі будемо відчувати той літній спокій та затишок, який віднайшли на сторінках роману?» Ми розгорнули книгу на 107 сторінці і прочитали речення: «Тобі треба свобода, пташко? То бери її скільки хочеш» [33, с. 107].

Сторінка «Бориспіль читає» в Instagram на сьогодні має 149 підписників. Загальна кількість акаунтів, які заходили і переглядали дописи проєкту – 3 941 читач. Найбільшу кількість вподобань має анонс ініціативи «Читай і передавай» – 81 лайки, найменше – анонс ініціативи «Подаруй книгу бібліотеці» – 24 лайки. Загальна кількість вподобань, які вдалося зібрати – 712. Спираючись на ці дані, можемо сказати, що проєкт має попит у місті Бориспіль, книги потрапляють до читачів і перестають бути просто декором у закладах харчування, а читацький клуб об'єднує навколо обговорення книг читачів і наповнює простір бібліотеки дискусіями.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Отже, поява проєкту «Бориспіль читає» викликала інтерес та попит у жителів міста Бориспіль. У межах цього проєкту мені вдалося втілити три ініціативи – «Читай і передавай», «Читай і донать», «Читай і коментуй».

Проєкт має офіційну сторінку в Instagram – Boryspil_reads, понад десять дописів та 149 активних читачів. У межах ініціативи «Читай і передавай» два заклади мого міста – піцерія «Ветерано» та кав'ярня «Орбіта» мають книги, які кожен охочий може брати з собою і протягом двох тижнів читати, а потім повертати на локації. На сторінку «Бориспіль читає» й дотепер приходять відгуки про книги з позначкою проєкту. Реалізація ініціативи «Читай і донать» дозволила зібрати не тільки перегляди та вподобання в Instagram, а й кошти на закупівлю маскувальних матеріалів. 28 квітня волонтери отримали рулони спандбонду і вже почали працювати над запитами наших захисників. Книжковий клуб від проєкту «Бориспіль читає» зібрав на обговорення роману «Спитайте Мієчку» сім учасників, після зустрічі двоє з них зареєструвалися у бібліотеці імені В'ячеслава Чорновола, дехто – вперше потрапив у цей книжковий простір.

Проєкт «Бориспіль читає» набирає популярності і береться за виконання нових цілей. Такою є ініціатива «Подаруй книгу бібліотеці», під час дослідження читання у двох ліцях міста Бориспіль мені вдалося встановити, що бракує не тільки сучасних заходів з промоції читання, а й книжок. Під час акції «Національний тиждень читання. Тиждень поезії» учням бракувало збірок

сучасної української поезії. До збору книг для шкільних бібліотек долучилися читачі сторінки проєкту «Бориспіль читає» та друзі організаторки цього проєкту.

Сьогодні «Бориспіль читає» отримує запити щодо співпраці і від закладів харчування, і від місцевих книжкових блогерів. Проєкт ставить перед собою нові цілі – більше співпрацювати саме з школами міста, учнями та батьками дітей.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі проаналізовано трансформацію практики читання у контексті активної державної політики періоду повномасштабного вторгнення. Відповідно до поставлених завдань можна зробити такі висновки:

У теоретичній частині роботи розкрито історичний екскурс читання як культурної практики. Вдалося встановити, що культурна практика читання має власну історію становлення. З'ясовано, що науковці різних галузей аналізують термін «читання» у контексті історичних свідчень, доступу до освіти, комунікативного комплексу автор-книга-читач. Українські дослідники, зокрема, Григорій Сивокінь та Марія Зубрицька, зосереджують свою увагу на національних особливостях постання культурної практики читання.

У дослідженні вдалося виокремити процеси, які вплинули на розвиток українського книгодрукування, його заборону та формування українського книжкового ринку сьогодення. Серед таких: вплив Церкви та розвитку християнського світогляду, в основі якого є Книга, Святе Письмо; імперські наративи сусідніх держав, зокрема Московії, Російської імперії тощо. На противагу цьому – самоідентифікація українських письменників та зусилля інтелігенції. Було проаналізовано розвідки Бориса Грінченка, Павла Филиповича, Миколи Зерова, Ієремії Айзенштока та праці членів Українського інституту книгознавства (1922-1936 рр.). Ці матеріали дозволили встановити, що читачі української книги та дослідники читання є важливою складовою літературного процесу. Питання сучасного українського читача лишається й надалі малодослідженим, а отже потребує уваги окремого дослідження та популяризації.

У контексті Законів України, які регулюють питання розвитку книжкової галузі «Про видавничу справу» (1997 р.), «Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні» (2003 р.), «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (2019 р.), «Про бібліотеки і

бібліотечну справу» (чинна редакція 2022 р.) досліджено, що читання як культурна практика в Україні сьогодні формується завдяки промоції читання. Державні установи – Український інститут книги, Український культурний фонд та незалежні приватні книгарні формують спільноту, яка читає та обговорює книги. На державному рівні у 2023 році було затверджено також стратегію читання - «Читання як життєва стратегія», яка покликана привернути увагу до читання української книги та збільшити доступ до її отримання. З огляду на російську агресію найголовнішим завданням як для державних установ, так і приватних книгарень на сьогодні є збереження та захист книжкового фонду України.

У практичній частині роботи проаналізовані дослідження читання в Україні за 2018, 2020 та 2023 роки. Встановлено, що попри війну кількість українців, які читають збільшується, держава впроваджує довготривалу стратегію «Читання як життєва стратегія», а видавництва та книгарні продовжують працювати. У розділі проаналізовано дослідження про читання у м. Бориспіль, яке було проведене у межах практики в Українському інституті книги. Вдалося отримати інформацію від представників управлінь освіти, культури, Бориспільського академічного ліцею, Бориспільського ліцею «Основа» та директора Центральної бібліотеки щодо поповнення книжкового фонду міста та промоції читання. У дослідженні також описані відповіді анкетування 118 учнів вище згаданих ліцеїв, які свідчать про те, що місту бракує культурних осередків та літературних заходів.

Отримані відповіді свідчать про те, що важливим завданням для державних установ та батьків учнів є втримати інтерес до читання, який виражений у дітей молодших класів. Для цього потрібно, аби батьки були зацікавлені у читанні як свідомому дозвіллі їхніх дітей, школи мали необхідні не лише підручники а й книги з сучасної художньої літератури. Бібліотеки були сучасним простором для комунікації та отримання необхідних джерел інформації. Також у місті бракує книгарень та заходів промоції читання.

Відкритим лишається питання читання як культурної практики у селах, якість та кількість книжкового фонду бібліотек.

У проєктній частині дослідження описано концепцію та реалізацію проєкту «Бориспіль читає»; у межах проєкту вдалося втілити три ініціативи - «Читай і передавай», «Читай і донать», «Читай і коментуй». «Бориспіль читає» ставить перед собою нові цілі, тому додатково вдалося поповнити книжковий фонд двох шкільних бібліотек літературою, якої бракувало дітям.

Отже, в роботі осмислено постання читання як культурної практики сьогодення у контексті історичних чинників, державної політики та літературного процесу. У дослідженні зосереджено увагу на тому, що державні установи та книгарні є рушійною силою актуалізації процесу читання у часи повномасштабного вторгнення. На прикладі аналізу читання у місті Бориспіль вдалося реалізувати проєкт, який свідчить про те, що це місто читає.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. За лаштунками імперії. Есеї про українсько-російські культурні відносини. 2-ге вид. Київ : Віхола, 2022. 360 с.
2. Айзеншток І. Котляревщина. *Українські пропілеї* / ред. І. Айзеншток. Харків, 1928. Т. 1 : Котляревщина. С. 7–121.
3. Андерсон Б. Уявлені спільноти / пер. з англ. В. Морозов. 2-ге вид. Київ : Критика, 2001. 271 с.
4. Баррі П. Вступ до теорії: літературознавство та культурологія / пер. з англ. О. Погинайко. Київ : Смолоскип, 2008. 360 с.
5. Барт Р. Від твору до тексту. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / ред. М. Зубрицька. Львів, 1996. С. 380–384.
6. Батуревич І., Бойко О. Обережний оптимізм попри ризики: як живуть українські книгарні під час війни. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/oberezhnyj-optymizm-popry-ryzyky-iak-zhyvut-ukrainski-knyharni-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 29.04.2024).
7. Вакуленко В. Я перетворююся... Щоденник окупації. Вибрані вірші. Харків : Віват, 2023. 192 с.
8. Вальєхо І. Подорож книжки. Від папірусу до кіндала / пер. з ісп А. Марховська. Київ : Лаб., 2023. 464 с.
9. Війна і книжки: Український інститут книги презентував дослідження впливу повномасштабного вторгнення на читання українців. *Український інститут книги*. URL: <https://ubi.org.ua/uk/news/kategoriya-2/viyana-i-knizhki-ukra-nskiy-institut-knigi-prezentuvav-doslidzhennya-vplivu-povnomasshtabnogo-vtorgnennya-na-chitannya-ukra-nci> (дата звернення: 27.04.2024).
10. "Вони вбивають наших митців". Ким був Максим Кривцов, який загинув на фронті. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/articles/cyj91p98xrno> (дата звернення: 17.04.2024).

11. В УІК вже нарахували понад 370 книгарень. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/v-uik-vzhe-narakhuvaly-ponad-370-knyharen/> (дата звернення: 27.04.2024).
12. Герасимова А. 5 видань, яким допоміг з'явитися Український культурний фонд. *Читомо*. URL: <https://chytomo.com/5-vydan-iaakym-dopomih-z-iavytysia-ukrainskyj-kulturnyj-fond/> (дата звернення: 29.04.2024).
13. Грінченко Б. Перед широким світом. Київ, 1907. 320 с.
14. Грушевський М. Книжна словесність київської доби. *Історія української літератури: в 6 томах*. Київ : Либідь, 1993. Т. 2. URL: <http://litopys.org.ua/hrushukr/hrush201.htm> (дата звернення: 21.03.2024).
15. Гадамер Г.-Г. Що мусить знати читач? *Бібліотека І*. URL: <https://www.ji.lviv.ua/ji-library/gadamer/gadamer-ch2.htm> (дата звернення: 11.04.2024).
16. Дарнтон Р. Історія читання. *Нові підходи до історіописання* / ред. П. Берк ; пер. з англ. А. Портнов, Т. Портнова. 2-ге вид. Київ, 2010. С. 187–219.
17. Дослідження читання в контексті життєконструювання та медіаспоживання. *Український інститут книги*. URL: <https://ubi.org.ua/uk/activity/doslidzhennya/doslidzhennya-2020> (дата звернення: 26.04.2024).
18. Еко У., Кар'єр Ж.-К. Не сподівайтесь позбутися книжок / пер. з франц. І. Славінська. Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. 256 с.
19. Еко У. Поетика відкритого твору. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / ред. М. Зубрицька. Львів, 1996. С. 408–417.
20. Еко У. Реторика та ідеологія. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / ред. М. Зубрицька. Львів, 1996. С. 420–427.
21. Ерінчак О. Місце мрій: чому книгарня нині більше, ніж просто магазин. *Українська правда*. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/12/5/258119/> (дата звернення: 29.04.2024).

22. Жиленко І. Джерела та історія тексту Печерського патерика. *Патерик Києво-Печерський* / упоряд. І. Жиленко. 2-ге вид. Київ, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/paterikon/patchyt.htm> (дата звернення: 21.03.2024).
23. Зеров М. Леся Українка і читач (з нагоди п'ятнадцятих роковин з дня смерті). *Глобус*. 1928. № 15. С. 234–235.
24. Зубрицька М. Homo legens: читання як соціокультурний феномен. Львів: Літопис, 2004. 352 с.
25. Іванушкин В. Проблема читачівства та її вивчення : (форми організації та методи роботи Кабінету вивчення книжки та читача при У. Н.-Д. І. К.). Київ, 1926. 31 с.
26. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / ред. Ю. Ясіновський. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якев., 2002. 520 с.
27. Кісельова Л. Література та ідеологія: ракурси бачення проблем. *Література та ідеологія : колективна монографія*. Київ, 2017. С. 217–238.
28. «Книга, що долає бар'єри». *Український культурний фонд*. URL: <https://ucf.in.ua/archive/607994565ee6e101767a0353> (дата звернення: 26.04.2024).
29. Книжкові клуби книгарні «Сенс», що це та як до них долучитися. *Сенс*. URL: <https://sens.in.ua/knyzhkovi-kluby-knyharni-sens/> (дата звернення: 27.04.2024).
30. Ковальчук Г. Український науковий інститут книгознавства (1922-1936) / ред. В. Попик. Київ : Академперіодика, 2015. 684 с.
31. Копієвська О. Трансформаційні процеси в культурних практиках України: глобальний, глокальний контекст та локальні особливості (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... д-ра культурології : 26.00.06. Київ, 2018. 487 с.
32. Круглов В. Екосистема креативності. *Український тиждень*. 2021. № 21. С. 28–29.
33. Кузнецова Є. Спитайте Мієчку. Львів : Вид-во Старого Лева, 2023. 272 с.
34. Літературознавча енциклопедія у двох томах / Авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ : ВЦ "Акад.", 2007. Т. 1. 608 с.

35. Літературознавча енциклопедія: У двох томах / Авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ : ВЦ "Акад.", 2007. Т. 2. 624 с.
36. Лютий Т., Ярош О. Ідеологія: матриця ілюзій, дискурсів і влади. Київ : НаУКМА, 2016. 200 с.
37. Макаров Ю. Порятунком рядового читача. *Український тиждень*. 2021. № 21. С. 27.
38. Мартинов А. Стриманий оптимізм. *Український тиждень*. *Український тиждень*. 2021. С. 32–33.
39. Меженко Ю. Вступна стаття. *Труди інституту книгознавства* / ред.: Ю. Меженко, Д. Балик. Харків, 1930. Т. 2 : Бібліотека і читач на Україні. С. 5–7.
40. Михед О. «Я змішаю твою кров із вугіллям». Зрозуміти український Схід. 5-те вид. Київ : Наш Формат, 2023. 368 с.
41. Моренець В. Ефект високої башти. *Література та ідеологія* : колект. монографія. Київ : Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія", 2017. С. 14–63.
42. Моренець В. Література та ідеологія : передмова. *Література та ідеологія* : колект. монографія. Київ : Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія", 2017. С. 4–12.
43. Національний тиждень читання 2023. *Український інститут книги*. URL: <https://ubi.org.ua/uk/activity/promociy-chitannya/nacionalniy-tizhden-chitannya-2023> (дата звернення: 27.04.2024).
44. Нечепоренко О. "Видали свої ж". Як жив і загинув від рук росіян письменник Володимир Вакуленко. *BBC News Україна*. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-63863965> (дата звернення: 16.04.2024).
45. Німчук В. Визначна пам'ятка вітчизняного друкарства. *Буквар Івана Федорова*. Київ, 1975. URL: <http://litopys.org.ua/fedorovych/bf01.htm> (дата звернення: 21.03.2024).
46. Овчінніков В. Історія книги: еволюція книжкової структури : навч. посіб. Львів : Світ, 2005. 420 с.

47. Огієнко І. Історія українського друкарства / упоряд. М. Тимошик. Київ : Либідь, 1994. URL: <http://litopys.org.ua/ohdruk/ohd.htm> (дата звернення: 21.03.2024).
48. Повчання Володимира Мономаха. *Повість врем'яних літ* : літопис (За Іп. списком) / пер. з давньорусь. В. Яременко. Київ, 1990. URL: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar09.htm> (дата звернення: 21.03.2024).
49. Поліщук Я. Література як ідеологічний простір. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Філологія*. 2008. № 19. С. 74–78.
50. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР : станом на 1 січ. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
51. Про видавничу справу : Закон України від 05.06.1997 р. № 318/97-ВР : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/318/97-вр#Text> (дата звернення: 12.04.2024).
52. Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання розвитку українського книговидавництва і книгорозповсюдження : Закон України від 19.06.2022 р. № 2313-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2313-20#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
53. Про державну підтримку книговидавничої справи в Україні : Закон України від 06.03.2003 р. № 601-ІV : станом на 31 берез. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/601-15#Text> (дата звернення: 12.04.2024).
54. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII : станом на 31 груд. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
55. Про нас. *Український інститут книги*. URL: <https://ubi.org.ua/uk/organization> (дата звернення: 27.04.2024).

56. Про нас. *Український Культурний Фонд*. URL: <https://ucf.in.ua/p/about> (дата звернення: 02.05.2024).
57. Про схвалення Стратегії розвитку читання на період до 2032 року “Читання як життєва стратегія” та затвердження операційного плану її реалізації на 2023-2025 роки : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 03.03.2023 р. № 190-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/190-2023-p#Text> (дата звернення: 12.05.2024).
58. Романенко О. Семіосфера української масової літератури. Текст. Читач. Епоха. Київ : Якубець А. В. [вид.], 2014. 362 с.
59. Рукавичка. *Найкращі казки для найменших* / ред. М. Жученко. Харків, 2023. С. 35–46.
60. Саїд Е. Культура й імперіялізм. Київ : Критика, 2007. 608 с.
61. Сивокінь Г. У вимірах сприйняття. Теоретичні проблеми художньої літератури, її історії та функцій. – Київ : Фенікс, 2006. 304 с.
62. Сінченко О. Комунікативні стратегії в теорії літератури: автор, текст, читач : навч. посіб. Київ : Логос, 2015. 170 с.
63. Українська література в коміксах. *Український культурний фонд*. URL: <https://ucf.in.ua/archive/63c682796fdbf934e22131c3> (дата звернення: 26.04.2024).
64. Филипович П. Літературно-критичні статті / упоряд. С. Гречанюк. Київ : Дніпро, 1991. 270 с.
65. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ віку. *Антологія української літературно-критичної думки першої половини ХХ століття*. Київ, 2016. С. 49–94.
66. Франко І. Із секретів поетичної творчості. Львів : ЛНВ, 1898. Т. 1. URL: https://shron2.chtyvo.org.ua/Franko/Iz_sekretiv_poetychnoi_tvorchosti.pdf (дата звернення: 27.04.2024).
67. Фрідьєва Н. *Труди інституту книгознавства* / ред.: Ю. Меженко, Д. Балик. Харків, 1930. Т. 2 : Бібліотека і читач на Україні. С. 116–144.

68. Фройд З. Поет і фантазування. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / ред. М. Зубрицька. Львів, 1996. С. 85–90.
69. Фуко М. Що таке автор? *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / ред. М. Зубрицька. Львів, 1996. С. 444–455.
70. Челяк С. Ключ до сталого розвитку. *Український тиждень*. 2021. № 21. С. 35.
71. Чижевський Д. Барокко. *Історія української літератури (від початків до доби реалізму)*. Нью-Йорк, 1956. URL: <http://litopys.org.ua/chyzh/chy10.htm> (дата звернення: 21.03.2024).
72. Читати Київ. URL: <https://www.readingkyiv.net/> (дата звернення: 28.04.2024).
73. Шамайда Т. Потреби різких змін. *Український тиждень*. 2021. № 21. С. 30–32.
74. Шкандрій М. В обіймах імперії: російська і українська літератури новітньої доби / пер. з англ. П. Таращук. Київ : Факт, 2004. 496 с.
75. Яусс Г. Естетичний досвід і літературна герменевтика. *Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст.* / ред. М. Зубрицька. Львів, 1996. С. 279–307.
76. @boryspil_reads. *Instagram*.
URL: https://www.instagram.com/boryspil_reads?igsh=ZDc3ZzMxczhnbm1o (дата звернення: 28.04.2024).
77. @location_boryspil. *TikTok*. URL: <https://vm.tiktok.com/ZMMpG12q6> (дата звернення: 28.04.2024).
78. @location_boryspil. *TikTok*.
URL: https://www.tiktok.com/@location_boryspil?_t=8ly5lXsjuT8&_r=1 (дата звернення: 28.04.2024).
79. Barthes R. The death of the author. London : Fontana, 1977. С. 142–148.
URL: <https://sites.tufts.edu/english292b/files/2012/01/Barthes-The-Death-of-the-Author.pdf> (дата звернення: 20.04.2024).

80. Barthes R. *The Pleasure of the Text*. New York : Hill And Wang. 67 с.
URL: <https://emberilmu.wordpress.com/wp-content/uploads/2011/08/roland-barthes-the-pleasure-of-the-text.pdf> (дата звернення: 10.04.2024).
81. Culler J. *Literary Theory: A Very Short Introduction*. Oxford : University Press, 2000. 149 с.
82. Pierpont C. R. From Homer to Gaza, the History of Books in Wartime. *The New Yorker*. URL: <https://www.newyorker.com/magazine/2024/02/26/from-homer-to-gaza-the-history-of-books-in-wartime> (дата звернення: 20.04.2024).
83. Reeser T. W., Spalding S. D. Reading Literature/Culture: A Translation of 'Reading as a Cultural Practice. *Style*. 2002. Т. 36, № 4. С. 659–675.
84. Roosevelt F. D. Message to American Booksellers Association. *Publisher's Weekly*. 1942. 9 трав. URL: <https://www.publishersweekly.com/pw/corp/archive-access.html> (дата звернення: 03.04.2024).
85. Ukrainian Reading and Publishing Data 2018. *Читомо*. URL: <https://data.chytomo.com/pro-proekt/> (дата звернення: 29.04.2024).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

«Читай і коментуй»

ДОДАТОК 2
«Читай і передавай»

ДОДАТОК 3
«Читай і донать»

На маскування

16 413.00 ₴

Не було зняття

Поділитися
банкою

Поповнити
банку

Підключити
відрахування

Додати
в обране

Перш
ви